

Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra

Rugilės Izabelės Ogintaitės
V kurso, Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės studentės

Magistro baigiamasis darbas

Aplinkos klausimai Tarptautinio Teisingumo Teismo praktikoje
Environmental Issues in the Jurisprudence of the International Court of Justice

Vadovas: Doc. Dr. Indrė Isokaitė-Valužė
Recenzentas: Doc. Dr. Indrė Žvaigždiniene

Vilnius

2025

Anotacija ir pagrindiniai žodžiai

Šiame magistro darbe analizuojama reikšmingiausia Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika aplinkos apsaugos teisės srityje, siekiant įvertinti šios institucijos sprendimų įtaką tarptautinei bendruomenei bei jų vaidmenį formuojant tarptautinio teisinio reguliavimo raidą. Tyrimas apima aktualiausius šiuolaikinius iššūkius, tokius kaip klimato kaita ir karas Ukrainoje, bei nagrinėja, kaip Teismo jurisprudencija gali prisidėti prie šių problemų sprendimo tarptautinės teisės priemonėmis. Darbe taip pat atliekama lyginamoji analizė tarp Tarptautinio Teisingumo Teismo ir kitų tarptautinių teismų jurisdikcijų, siekiant nustatyti jų sprendimų poveikį aplinkos apsaugos teisės raidai.

Pagrindiniai žodžiai: Aplinkos apsauga, Tarptautinis Teisingumo Teismas, teismų praktika, klimato kaita, žala aplinkai.

This master's thesis analyzes the most significant case law of the International Court of Justice (ICJ) in the field of environmental protection law, aiming to assess the impact of the Court's decisions on the international community and its role in shaping the development of international legal regulation. The research addresses key contemporary challenges such as climate change and the war in Ukraine, and examines how the ICJ's jurisprudence contributes to resolving these issues through legal means. The thesis also includes a comparative analysis of the jurisdiction of the International Court of Justice and other international courts in order to determine the influence of their decisions on the evolution of environmental law.

Keywords: Environmental protection, International Court of Justice, case law, climate change, environmental damages.

Turinys

Įvadas	2
1. Aplinkos apsaugos svarba tarptautinėje teisėje	5
1.1. Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika kaip tarptautinės aplinkos apsaugos teisės šaltinis.....	6
1.2. Istorinė Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika aplinkos apsaugos srityje	9
2. Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika atskirose aplinkos apsaugos srityse	17
2.1. Tarptautinių vandentakių ir gyvūnų apsauga	17
2.2. Klimato kaitos problematika	22
3. Tarptautinio Teisingumo Teismo ir kitų tarptautinių teismų praktikos aplinkos apsaugos srityje palyginimas jurisdikcijos aspektu	25
3.1. Tarptautinio Teisingumo Teismo ir Jūrų teisės tribunolo praktikos palyginimas jurisdikcijos aspektu	27
3.2. Tarptautinio Teisingumo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos palyginimas jurisdikcijos aspektu	32
Išvados	35
Šaltiniai	37
Santrauka.....	42
Summary	43

Ivadas

Temos aktualumas. Žmogaus veikla vis stipriau veikia aplinką, daro žalą gamtai ir jos ekosistemoms, todėl šiuolaikiniame pasaulyje aplinkos apsauga tapo ypač aktuali ne tik atskiruose regionuose, bet ir globaliu mastu. Tarptautinė aplinkos apsaugos teisė, palyginus su kitomis teisės šakomis, kaip baudžiamoji ar civilinė teisė, yra pakankamai jauna, tačiau jau šiandien egzistuoja gausybė atvejų, liudijančių, jog tarptautinė bendruomenė vis rimčiau vertina aplinkos apsaugos pažeidimus ir deda pastangas plėsti šios srities teisinį reguliavimą, siekiant užtikrinti planetos išsaugojimą ateities kartoms. Aplinkos apsaugos teisės pažeidimai tarptautiniu mastu paprastai padaro itin didelę žalą aplinkai, todėl svarbu yra tiek nubausti teršėjus, tiek dėti visas įmanomas pastangas siekiant išvengti pažeidimų.

Pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiriama ekocidui – itin aktualiai ir opiai problemai, ypač išryškėjusiai Ukrainos kontekste. Ekocidas yra įprastai žmogaus veiklos sukeltas, plačiai paplitęs, ilgalaikis aplinkos niokojimas, kuris kenkia ekosistemoms, biologinei įvairovei ir gyvų organizmų sveikatai. Šalia didžiausios Europos atominės elektrinės Zaporizėje ir Černobylio atominės elektrinės vykę kariniai veiksmai ypač padidino jonizuojančios spinduliuotės nutekėjimo riziką, dėl intensyvaus miškų ir natūralių buveinių naikinimo nukenčia biologinė įvairovė. Bombardavimas, naftos išsiliejimas, tranšėjų ir tunelių kasimas neigiamai veikia dirvožemio struktūrą ir kraštovaizdžio morfologiją. Šiuo metu kai kurios tarptautinės organizacijos (*Stop Ecocide International*, Jungtinių Tautų specialieji pranešėjai) ir valstybės siekia pripažinti ekocidą tarptautiniu nusikaltimu ir įtraukti jį į Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Jurisdikciją. Ukraina, prasidėjus karinei invazijai taip pat išreiškė palaikymą tokiai iniciatyvai. Ukrainos prieš Rusiją byloje Tarptautiniame Teisingumo Teisme ekocido sąvoka tiesiogiai nėra vartojama, tačiau Ukraina atkreipė Tarptautinio Teisingumo Teismo dėmesį į Rusijos veiksmų sukeltą ypatingą žalą aplinkai.

Tarptautinis Teisingumo Teismas, remiantis Teismo Statuto 26 straipsnio 1 dalimi, 1993 metais buvo įkūręs atskirą kolegiją aplinkos apsaugos klausimams spręsti. Kolegija buvo atnaujinama iki 2006 metų, tačiau per visą kolegijos gyvavimo laikotarpį, kolegija negavo nei vieno prašymo nagrinėti bylą, todėl po 2006 metų ji buvo panaikinta. Dabar, kylant vis daugiau ginčų dėl aplinkos apsaugos klausimų, tarptautinė bendruomenė kalba apie atskiro aplinkos apsaugos tribunolo įkūrimą. Tarptautinės Advokatų Asociacijos 2014 m. ataskaitoje buvo užsiminta apie atskiro aplinkos apsaugos tribunolo kūrimą, kuris, galbūt padėtų sukurti tvirtesnę tarptautinių ginčų sprendimo sistemą aplinkos apsaugos klausimais. Nepaisant tokių pamąstymų, Tarptautinis Teisingumo Teismas be jokių

didesnių kliūčių sprendžia bylas, turinčias svarbių aplinkos apsaugos teisės aspektų ir teikia konsultacines išvadas aplinkos apsaugos klausimais. Tarptautinis Teisingumo Teismas aplinkos apsaugos klausimais yra priėmęs ne vieną ypač svarbų sprendimą, todėl tokios praktikos analizė gali padėti kuriant naujus būdus aplinkai apsaugoti.

Temos originalumas. Aplinkos apsaugos problematika pastaraisiais dešimtmečiais išlieka viena svarbiausių tiek mokslinėje diskusijoje, tiek praktiniame politikos formavime, nes jos įtaka visuomenės kasdieniam gyvenimui nuolat didėja. Nors Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai, susiję su aplinkos apsaugos teise yra reti (išskyrus laikinųjų priemonių skyrimą), jų teisinė reikšmė gali būti itin svarbi – pavyzdžiui, formuojant tarptautinės teisės principus, tokius kaip valstybių atsakomybė už tarptautinę žalą ar privalomasis aplinkos įvertinimas. Taip pat galima pastebėti, jog Tarptautiniam Teisingumo Teismui perduodamos nagrinėti bylos, net ir jeigu jų pagrindinis objektas nėra susijęs su aplinkos apsauga, vis vien atsižvelgia į aplinkos apsaugos aspektą, jeigu tą padaryti yra įmanoma.

Dabar vis dažniau kylant diskusijoms, ar nereiktų įsteigti atskiros aplinkos apsaugos klausimams spręsti pritaikyto tarptautinio tribunolo, Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika tarptautinės aplinkos apsaugos klausimais yra ypač svarbi norint suprasti, ar tokia praktika yra pakankama lyginant su sparčiu aplinkos apsaugos teisės vystymosi tempu.

Atsižvelgiant į tai, kad nauji Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai yra dažnai nagrinėjami atskirai, ši tema yra originali tuo aspektu, jog magistro darbe yra apžvelgiama didžioji dalis su tarptautine aplinkos apsaugos teise susijusi praktika. Su aplinkos apsaugos teise susijusi praktika šio magistro darbo kontekstu yra visi Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai dėl esmės, jurisdikcijos, laikinų apsaugos priemonių ir t.t.

Rašant magistro darbą stengiamasi atsižvelgti į naujausias tendencijas Tarptautinio Teisingumo Teismo nagrinėjamose bylose, kaip Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai veikia tarptautinės aplinkos apsaugos teisės vystymąsi, ir, jeigu bylos dar nėra išspręstos galutinai, kaip jos gali įtakoti aplinkos apsaugos teisės vystymąsi ateityje.

Darbo tikslas. Baigiamojo magistro darbo tikslas yra atskleisti Tarptautinio Teisingumo Teismo praktikos problematiką aplinkos apsaugos srityje.

Darbo uždaviniai. Baigiamojo magistro darbo uždaviniai yra šie:

1. Išsiaiškinti kaip Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika įtakoja tarptautinės aplinkos apsaugos teisės raidą;

2. Išnagrinėti Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimų įtaką atskiroms tarptautinės aplinkos apsaugos teisės sritims;
3. Palyginti Tarptautinio Teisingumo Teismo ir kitų tarptautinių teismų jurisdikciją aplinkos apsaugos srityje.

Darbo objektas. Baigiamojo magistro darbo objektas yra Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika aplinkos apsaugos srityje.

Tyrimo metodai. Magistro darbe naudojami istorinis, lyginamasis, dokumentų analizės tyrimo metodai. Istorinis tyrimo metodas taikomas nagrinėjant istorinę reikšmę turinčias Tarptautinio Teisingumo Teismo bylas, siekiant atskleisti jų kontekstą, teisinės minties raidą ir įtaką tarptautinės aplinkos apsaugos teisės vystymuisi. Lyginamasis tyrimo metodas taikomas siekiant įvertinti Tarptautinio Teisingumo Teismo ir kitų tarptautinių teismų jurisdikcijos įtaką tarptautinės aplinkos apsaugos teisės taikymui ir raidai. Dokumentų analizės tyrimo metodas taikomas siekiant atskleisti teismų praktikos, doktrinos ir teisės aktų reikšmę bei svarbą tarptautinės aplinkos apsaugos teisės kontekste.

Svarbiausi šaltiniai. Magistro darbo pagrindas ir svarbiausias šaltinis yra Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika, kuri suteikia galimybę analizuoti, kaip tarptautinės teisės normos aplinkos apsaugos srityje yra aiškinamos ir taikomos konkrečiuose ginčiuose tarp valstybių. Kiekviena analizuojama byla, teisėjų atskirosios nuomonės išryškina skirtingus tarptautinės aplinkos teisės aspektus, tokius kaip darnaus vystymosi principas, tarpvalstybinio poveikio prevencija, prevencijos principo taikymas bei valstybių atsakomybė už žalą aplinkai. Tarptautinio Teisingumo Teismo praktikos analizė sudaro tvirtą empirinį pagrindą vertinant tarptautinės aplinkos apsaugos teisės taikymo raidą, jos spragas bei aktualumą šiuolaikiniuose tarptautiniuose santykiuose. Taip pat ypač svarbų vaidmenį šiame darbe atlieka teisės aktai ir tarptautinės sutartys, kurios ne tik sudaro teisinį pagrindą Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimams, bet ir nustato paties Teismo jurisdikcijos ribas. Kitas ypač svarbus šaltinis – doktrina, kuri šiame darbe atliko svarbų vaidmenį padėdama conceptualizuoti pagrindinius tarptautinės aplinkos apsaugos teisės principus, įvertinti jų taikymo problematiką ir susieti teorines išvalgas su teismų praktika.

1. Aplinkos apsaugos svarba tarptautinėje teisėje

Aplinkos apsaugai pasaulis skiria daugiau dėmesio, negu bet kada anksčiau, tačiau aplinkos apsaugos teisė didesnę reikšmę pasaulyje įgavo tik XX amžiaus 7-8 dešimtmečiuose. Norint išsiaiškinti, kodėl aplinkos apsauga šiais laikais mums tampa vis svarbesne, reikia suprasti istorinį žmogaus santykį su gamta, jos išteklių naudojimu ir apsauga.

Jau nuo seniausiųjų laikų žmonės gamtos išteklius naudojo savo naudai, o tokio naudojimo pasekmės visada yra tarša. Žinoma, tais laikais nebuvo nei plastiko, nei kitokių kenksmingų medžiagų, todėl tarša palyginti nebuvo didelė. Remiantis Romualdo Juknio 2005 m. vadovėliu „Aplinkotyra“, žmogaus poveikio aplinkai laikotarpius galima suskirstyti į keturias epochas, kiekviena iš jų apima skirtingą poveikio aplinkai dydį, tai yra kokia apimtimi žmonės teršė aplinką.

Medžioklės epochoje (ankstyvasis ir vidurinysis akmens amžiai) žmogaus poveikis aplinkai buvo silpnas ir vietinis, pagrindinis poveikis aplinkai buvo stambiųjų žinduolių medžiojimas ir miškų naikinimas. Žmonės visais laikais darė poveikį aplinkai, naudojo žemės gėrybes, tačiau tuo metu palyginus su dabartiniais laikais, poveikis buvo minimalus.

Žemdirbystės epocha (vėlyvasis akmens amžius iki XVIII a. vidurio) iš esmės pakeitė pagrindinį maisto gavimo būdą iš medžioklės ir vaisių rinkimo į žemdirbystę, žmonės pradėjo pritaikyti laukus javų ir kitokių maistinių augalų auginimui. Akivaizdu, kad naujų gyvenviečių kūrimas ir plėtra, žmonių skaičiaus šoktelėjimas, miestų atsiradimas darė vis didesnę poveikį aplinkai, atsirado organinės atliekos, vandenų tarša. Tačiau vėlgi, tarša, lyginant su dabar, rimtų ekologinių pasekmių nekėlė.

Pramonės epochoje (nuo XVIII a. vidurio iki XX a. vidurio) taršos lygis šoktelėjo žymiai. Oras ir vanduo buvo teršiamas deginant anglis, taip pat metalų ir chemikalų gamybos etapuose. Nesant tinkamų sanitarinių sąlygų ir šiukšlių surinkimo, papildomų problemų kėlė buitinės atliekos. Per vandenį plintančių ligų, tokių kaip cholera ir vidurių šiltinė, oro taršos ir pavojingų medžiagų poveikis miestų gyventojų sveikatai dažnai būdavo pražūtingas ir ypač paveikdavo dirbančiųjų šeimas, įsikūrusias netoli pramonės šaltinių. Tačiau, nepaisant to, taršos poveikis paprastai būdavo lokalus, o pramonė naudodavo tik ribotą cheminių junginių ir medžiagų asortimentą, palyginti su dabartiniais standartais.

Informacijos epocha (nuo XX a. vidurio) arba dabartiniai laikai, aplinkos būklės atžvilgiu yra katastrofiškas. Spartus technologijų vystymasis, populiacijos didėjimas, gamtos išteklių naudojimas – viskas, ką žmogus daro veikia aplinką neigiamai. Ekologinės katastrofos, globalinės aplinkos apsaugos problemos kaip klimato kaita, dykumėjimas, atliekų kiekio didėjimas tampa kasdienybe ne tik kitose valstybėse, bet ir Lietuvoje.

Matant rimtą poreikį gelbėti planetą, be kurios niekas neišgyventų, atsiranda ir nauji tarptautiniai įsipareigojimai, kuriamos naujos taisyklės, aplinkos apsaugos principai, vystosi nauji tarptautiniai aplinkos apsaugos papročiai. Valstybės viduje kurti aplinkos apsaugos teisės normas ir nubausti teršėjus yra daug paprasčiau, negu tą patį padaryti visame pasaulyje, todėl kai iškyla atsakomybės už žalą klausimas, dažniausiai vadovaujamasi tarptautiniais aplinkos apsaugos papročiais, principais, tarptautinėmis sutartimis (įpareigojančiomis valstybę) ir panašiai. Vienas iš kertinių tarptautinės aplinkos apsaugos principų yra „teršėjas moka“ principas, kuris iš esmės reiškia, kad tas, kuris teršia aplinką, nevykdo su aplinkos apsauga susijusių įsipareigojimų privalo ištaisyti padarytą žalą, o jeigu to padaryti neįmanoma – turi atlyginti nuostolius. Nevykdant tarptautinių įsipareigojimų valstybei kyla atsakomybė už jos padarytus veiksmus, nesant bendro sutarimo kyla tarptautiniai ginčai.

Tarptautinis Teisingumo Teismas (toliau – TTT; Teismas) yra vienas iš svarbiausių ginčų sprendimo organų pasaulyje ir viena iš svarbiausių tarptautinių organizacijų, sprendžiančių su aplinkos klausimais susijusias bylas, kartu su Tarptautiniu jūrų teisės tribunolu ir Nuolatinio arbitražo teismu. Nuo TTT įkūrimo iki dabar Teismas priėmė ne vieną svarbų sprendimą susijusį su aplinkos apsaugos teise, tačiau bendras sprendimų kiekis nėra labai didelis. Viena iš pagrindinių mažo nagrinėtinų ginčų kiekio priežasčių yra Teismo jurisdikcija ir subjektų, galinčių kreiptis į Teismą ribotumas. Į TTT kreiptis gali tik valstybės, pripažinusios Teismo jurisdikciją, todėl atitinkamai, visi kiti ginčai keliauja į kitus tarptautinius teismus. Nepaisant to, Teismas yra priėmęs ne vieną svarbų sprendimą, o kai kuriuos sprendimus galima pavadinti net istoriniais. Teismo vaidmuo tarptautinės aplinkos apsaugos teisės plėtroje yra nenuginčijamas.

1.1. Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika kaip tarptautinės aplinkos apsaugos teisės šaltinis

Nuo Tarptautinio Teisingumo Teismo įkūrimo ir jo statuto priėmimo 1945 m., pasaulis drastiškai pasikeitė. Tuo metu TTT buvo vienintelis nuolatinis tarptautinis arbitražas, kurio gretas pamažu papildė vis daugiau svarbių tarptautinių ir regioninių teismų ir tribunolų, įskaitant Tarptautinį baudžiamąjį teismą, Jūrų teisės tribunolą, Europos Teisingumo Teismą, tris regioninius žmogaus teisių teismus ir įvairius *ad hoc* tarptautinius baudžiamuosius teismus, įskaitant Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai ir Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą Ruandai. Vis dėl to, Tarptautinis Teisingumo Teismas

liko vienas iš svarbiausių ir labiausiai gerbiamų ginčų sprendimo organų ir vienas iš pagrindinių tarptautinių principų vystytojų.

TTT nagrinėjamų bylų spektras per jo gyvavimo laikotarpį smarkiai išsiplėtė: be tradicinių teritorinių ir jūrinių ginčų, šiandien Teismas vis dažniau kviečiamas spręsti įvairius ginčus, įskaitant bylas, susijusias su neteisėtu gamtos išteklių naudojimu, žmogaus teisėmis ir humanitarine teise, jėgos panaudojimu, sutarčių aiškinimu, tautų apsisprendimo teise, konsulinėmis teisėmis, įvairių rūšių imunitetais, tarptautine aplinkos apsaugos teise, valstybių atsakomybe, tarptautinių organizacijų teise ir panašiai.

Su aplinkos apsauga susiję klausimai buvo pradėti nagrinėti dar Nuolatiname Teisingumo Teisme, vieni iš svarbiausių su aplinkos apsauga susijusių sprendimų kaip *Lotus* byla ir *Trail Smelter* byla buvo priimti būtent anksčiau buvusiam teisme. Tarptautinis Teisingumo Teismas iš esmės yra Nuolatinio Teisingumo Teismo teisių perėmėjas, kadangi į naujo Teismo statutą buvo integruotas ir senojo Nuolatinio Teisingumo Teismo statutas.

Tarptautinis Teisingumo Teismas nagrinėja vis daugiau su aplinkos apsauga susijusių bylų, taip žymiai prisidedamas prie tarptautinės aplinkos apsaugos teisės plėtros. Nors Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai teisiškai įpareigoja tik ginčo šalis, jų reikšmė peržengia individualių bylų ribas – Teismo jurisprudencija daro reikšmingą įtaką tarptautinės teisės aiškinimui, formavimuisi ir valstybių praktikai. Tarptautinė bendruomenė Teismo sprendimams skiria didelį dėmesį ne vien tik todėl, kad tai yra pagrindinis Jungtinių Tautų (toliau - JT) ginčų sprendimo organas, bet todėl, kad per daugelį metų, Teismas įgijo bene didžiausią autoritetą teisės srityje. Dabar nenuostabu, kad Teismo sprendimai ir rekomendacinės išvados yra priimami kaip tarptautinė teisė, arba kaip pavyzdys, kaip tarptautinė teisė turėtų būti interpretuojama. Tai galima matyti iš to, kaip atidžiai Tarptautinės teisės komisija vadovavosi Teismo sprendimais ruošiant 2001 m. Valstybių atsakomybės straipsnius, Teismo sprendimais vadovaujamasi ir diplomatinuose santykiuose, bei kitų arbitražų sprendžiamuose ginčiuose (Buergenthal, 2009 m., p. 404).

Tiesa, tarptautinėje bendruomenėje kyla diskusijų, ar Teismo sprendimai gali būti prilyginami teisės normų kūrimui. Niekam nekyla minčių ginčyti Teismo sprendimų vertę aiškinant tarptautinę teisę, tačiau ar teisės aiškinimą galima pavadinti teisės "kūrimu"? Tai, ar TTT sprendimas virsta "normų raida" teisiniame diskurse, priklauso nuo sprendimo teisėtumo arba priimtumo. Teisėtumas gali būti apibrėžiamas procedūriniu arba materialiuoju požiūriu. Galima manyti, kad sprendimo teisėtumas priklauso nuo procedūrinių kriterijų, pavyzdžiui, teisinės argumentacijos metodologinio pagrįstumo. Jei,

priešingai, remiamasi materialiuoju požiūriu, teismo sprendimo rezultatas yra svarbesnis už jo argumentacijos kokybę (Petersen, 2011 m., p. 1300).

Kalbant apie tarptautinę aplinkos apsaugos teisę, galima teigti, kad Teismas turėjo įtakos vystant tarptautinius aplinkos apsaugos principus, tačiau ar pakankamai? Teismas nėra įstatymų leidžiamasis organas, jis tik pritaiko jau esančias teisės normas. Tarptautinės teisės kontekste TTT remiasi tarptautinėmis sutartimis ir konvencijomis, o tarptautiniai principai yra reikšmingi teisinėms spragoms užtaisyti, kai sutartyse nėra nustatyta ginčo sprendimo taisyklė. Klasikine prasme tarptautinė viešojo teisė pripažįsta, kad Tarptautinio Teisingumo Teismo statutas nustato įgaliotus tarptautinės teisės šaltinius. Statuto 38 straipsnyje, be kita ko, tarptautinės konvencijos, tiek bendrosios, tiek specialiosios, įvardijamos kaip tarptautinės teisės šaltinis, kurį Teismas privalo taikyti spręsdamas jam pateiktus ginčus. Tarptautinės aplinkos apsaugos teisės atveju, teigiama, kad Teismas daugeliu plačių principinių pareiškimų prisidėjo prie tarptautinės aplinkosaugos teisės kaip disciplinos įtvirtinimo ir formavimo (Tams, 2017, p. 20).

Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika dėl Teismo reputacijos yra plačiai priimama kaip teisės šaltinis, tačiau Teismas naujų aplinkos apsaugos principų neišranda, jis tik padeda juos vystyti. *Corfu Channel* (1949 m.) byloje Teismas įtvirtino tarptautinio bendradarbiavimo principą, kuris įpareigoja valstybes uždrausti valstybės teritorijoje bet kokią veiklą, kuri prieštarauja kitų valstybių teisėms ir gali pakenkti kitoms valstybėms ar jų gyventojams. Šį principą galima prilyginti kitam - valstybė, sukelianti tarpvalstybinę taršą ar kitokį aplinkai pavojingą poveikį, yra tiesiogiai ar netiesiogiai atsakinga už žalą kitai valstybei. Toks principas buvo suformuotas Nuolatinio Teisingumo Teismo sprendime *Trail Smelter* byloje. Akivaizdu, kad abiejų principų esmė yra ta pati – vienos valstybės veiksmai negali kenkti kitoms valstybėms ar varžyti jų teises. Iš esmės, bet koks tarptautinėje bendruomenėje pripažįstamas principas gali būti pritaikomas ir aplinkos apsaugos teisėje, todėl Teismo sprendimais, kurie remiasi pripažintais tarptautiniais principais, galima remtis kaip teisės šaltiniu.

Tiesa, šiuo metu kyla diskusijos, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas prie aplinkos apsaugos teisės plėtojimo prisideda nepakankamai, kadangi poreikis aplinkos apsaugos teisės vystymui didėja kasdien, o Teismo sprendimai greičiau fokusuojasi į kitokius klausimus. Tarptautinės Advokatų Asociacijos (TAA) straipsnyje „Laikas įsteigti Tarptautinį aplinkosaugos teismą“ diskutuojama, kad nuo 1996 iki 2014 m. Tarptautinis Teisingumo Teismas priėmė nedaug svarbių sprendimų aplinkos apsaugos klausimais - nuo branduolinių ginklų teisėtumo iki banginių medžioklės Japonijoje. TTT yra pripažinęs, kad yra "bendras valstybių įsipareigojimas užtikrinti, kad jų jurisdikcijoje ir kontrolėje esanti

veikla nepažeistų kitų valstybių arba teritorijų, kurių valstybės nekontroliuoja, aplinkos, dabar yra su aplinka susijusios tarptautinės teisės korpuso dalis“, tačiau kyla klausimas, ar tokie pareiškimai daro realią įtaką aplinkos apsaugos teisės vystymuisi (McMillan A., 2023). Kaip pažymima TAA ataskaitoje, "toks požiūris į tarptautinės aplinkosaugos teisės taikymą leidžia manyti, kad TTT vargu ar atvers naujas galimybes klimato kaitos bylose.“ (IBA ... report, 2014, p.84) Pažymėtina, kad Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja 2023 m. kreipėsi į Teismą dėl valstybių įsipareigojimų dėl klimato kaitos konsultacinės išvados, tačiau kadangi konsultacinė išvada dar nepateikta, nėra aišku, kokį poveikį ji turės ateityje.

Taigi, Tarptautinis Teisingumo Teismas nenuginčijamai vysto aplinkos apsaugos teisę ir jo sprendimai yra naudojami kaip aplinkos apsaugos teisės šaltinis. Nepaisant to, kyla diskusijos, ar Teismas gali tokiu pat sparčiu tempu prisidėti prie aplinkos apsaugos teisės vystymo, koku tempu kyla naujos aplinkos apsaugos problemos.

1.2. Istorinė Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika aplinkos apsaugos srityje

Per Tarptautinio Teisingumo Teismo gyvavimo laikotarpį, Teismas yra priėmęs ne vieną ypač svarbų sprendimą, susijusį su aplinkos apsaugos teise. Kaip ir buvo aptarta, Teismas aplinkos apsaugos teisės sritį plėtoja lėtai, tačiau jo sprendimai daro didelę įtaką jos formavimui.

Viena iš svarbiausių TTT priimtų konsultacinių išvadų, susijusių su aplinkos apsauga yra dėl branduolinio ginklo naudojimo ir grasinimo juo teisėtumo (1996 m.) (*Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*). Šioje konsultacinėje išvadoje Teismas turėjo atsakyti į labai platų klausimą: „Ar grasinimas branduoliniu ginklu ar jo panaudojimas bet kokiomis aplinkybėmis yra leidžiamas pagal tarptautinę teisę?“ Teismas šiame kontekste buvo raginamas aptarti ir tarptautinės aplinkos apsaugos klausimus, t.y. kaip branduolinių ginklų naudojimas gali paveikti aplinką (Vinales, 2008, p. 245). Teismas šiuo klausimu pateikė keletą svarbių pareiškimų:

„Teismas pripažįsta, kad aplinkai kasdien kyla grėsmė ir kad branduolinio ginklo panaudojimas gali tapti katastrofa aplinkai. Teismas taip pat pripažįsta, kad aplinka nėra abstrakcija, o yra žmonių, įskaitant dar negimusias kartas, gyvenimo erdvė, gyvenimo kokybė ir sveikata. Tai, kad egzistuoja bendra valstybių pareiga užtikrinti, kad jų jurisdikcijoje ir kontrolėje esanti veikla nepažeistų kitų valstybių ar teritorijų aplinkos už nacionalinės kontrolės ribų, dabar yra tarptautinės teisės, susijusios su aplinka, korpuso dalis.“ (Legality of the..., 1996, para. 29)

Paskutinis cituojamos pastraipos sakinyss dar kartą pažymi *Trail Smelter* ir *Corfu Channel* bylose suformuotą principą, kad valstybės privalo nepažeisti kitų valstybių teisių. Taip pat kad valstybių jurisdikcijoje vykdomi veiksmai privalo tausoti aplinką. Bendrai atsižvelgiant į konsultacinę išvadą, panašu, kad Teismas su aplinkos apsauga susijusius klausimus nagrinėjo gan siauru požiūriu, kadangi Teismas daugiausia fokusavosi į sutarčių teisę. Sekančiose išvados pastraipose Teismas pateikia nuorodą į nagrinėjamas sutartis kaip Stokholmo ir Rio deklaracijas. Dėl tokio siauro aiškinimo kyla neaiškumų dėl konsultacinės išvados apimties (Vinales, 2008, p. 246).

Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjas C. G. Weeramantry savo atskirojoje nuomonėje į aplinkos apsaugos teisę atkreipė didesnę dėmesį: jis teigė, kad tarptautiniai aplinkos apsaugos principai ir jų taikymas nepriklauso nuo tarptautinių sutarčių nuostatų. „Šių aplinkos teisės principų galiojimas nepriklauso nuo sutarčių nuostatų. Jie yra tarptautinės paprotinės teisės dalis. Jie yra žmonijos išlikimo *sine qua non* dalis.“ (*Dissenting opinion of Judge Weeramantry*, 1996, p. 282) Šiuo teiginiu teisėjas aplinkos apsaugos teisės nuostatų „nepirriša“ prie tarptautinių sutarčių, jis teigia, jog aplinkos apsaugos teisės principai tarptautinėje bendruomenėje egzistuoja savaime ir jų reikia laikytis visada, ne tik esant kažkokios tai konkrečios tarptautinės sutarties valstybė nare. Teisėjas Weeramantry, be kita ko, savo atskirojoje nuomonėje pažymėjo ir tai, kad valstybės turi prisiimti atsakomybę dėl paprotinės aplinkos apsaugos teisės pažeidimų net ir jeigu jos principai nebuvo išdėstyti tarptautinėje sutartyje (*Dissenting opinion of Judge Weeramantry*, 1996, p. 283).

Po 1996 m. Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinės išvados dėl branduolinių ginklų tapo aišku, kad paprotinė tarptautinė teisė, kurią atspindi valstybių praktika, sutartys ir kiti tarptautiniai dokumentai, draudžia valstybėms daryti didelę žalą aplinkai, įskaitant atmosferos taršą (Sands, 2003, p. 321). Ši TTT praktika aplinkos apsaugos teisės atveju yra reikšminga, tačiau kyla klausimas, ar Teismo išaiškinimas dėl branduolinių ginklų žalos aplinkai yra pakankamas t.y. ar Teismas galėjo ties aplinkos apsaugos klausimu išsiplėsti labiau ir pastūmėti aplinkos apsaugos teisės vystymąsi. Nepaisant Teismo išsakytos nuomonės siaurumo ir naujovių trūkumo, Teismo pozicija patvirtino, kad jei būtų nustatyta, kad vienos valstybės tarša, atsirandanti dėl veiklos, susijusios su branduoliniu ginklu, daro poveikį kitos valstybės teritorijai, tai būtų klasikinis tarpvalstybinės taršos pavyzdys, kuriam būtų taikomi 1972 m. Stokholmo deklaracijos dėl žmogaus aplinkos 21 principas ir 1992 m. Rio de Žaneiro deklaracijos dėl aplinkos ir vystymosi 2 principas. Abu principai yra paprotinio pobūdžio ir yra taikomi kai žala aplinkai yra didelė.

1973 m. Australijai ir Naujajai Zelandijai TTT pateikus skundus prieš Prancūziją dėl branduolinio ginklo bandymų šalia Australijos ir Naujosios Zelandijos teritorijų. Australija ir Naujoji Zelandija kreipėsi į TTT po kelių jau atliktų atmosferinių branduolinio ginklo bandymų baiminantis, kad Prancūzija Pietų Ramiojo vandenyno regione atliks daugiau bandymų. Bandymai buvo atlikti pažeidžiant 1963 m. pasirašytą Branduolinių bandymų uždraudimo sutartį, kuria draudžiama atlikti branduolinių ginklų bandymus atviroje jūroje (t. y. atvirame vandenyne, kuris nėra valstybės ekonominės zonos ar vidaus vandenų dalis). Kadangi aplinkos apsaugos teisė kaip atskira teisės šaka pradėjo formuotis tik septintajame 20 a. dešimtmetyje, bylose nebuvo fokusuojamasi į aplinkos apsaugos klausimus, tačiau šios bylos vis tiek turėjo tam tikrą įtaką aplinkos apsaugos teisės formavimuisi, ypač Naujosios Zelandijos 1995 m. naujas kreipimasis į Teismą dėl 1973 m. branduolinių bandymų bylos sprendimo.

1973 m. branduolinių bandymų (Naujoji Zelandija v. Prancūzija) sprendime teigiama, kad:

„Vis dėlto Teismas pažymi, kad jeigu šio sprendimo pagrindas būtų pažeistas, pareiškėjas galėtų prašyti ištirti situaciją pagal Statuto nuostatas; tai, kad Prancūzija 1974 m. sausio 2 d. raštu denonsavo Bendrąjį tarptautinių ginčų sprendimo Ramiojo vandenyno regione aktą, kuriuo šioje byloje remiamasi kaip jurisdikcijos pagrindu, savaime negali būti kliūtis pateikti tokį prašymą.“

(Nuclear tests, 1973, para. 63)

Ši pastraipa leido Naujajai Zelandijai pakartotinai kreiptis į Teismą, jeigu branduoliniai bandymai nesiliaus. Po 1973 m. sprendimo Prancūzija branduolinius bandymus tęsė po vandeniu. Nuo to laiko iki 1992 m., kai buvo paskelbtas bandymų moratoriumas, Prancūzija pietinėje Ramiojo vandenyno dalyje susprogdino apie 134 branduolinius užtaisus. Šiuo laikotarpiu ji taip pat išplėtė savo bandymų programą už Mururoa poligoną ir į jį įtraukė netoliese esantį Fangataufos atolą (MacKay, 1995, p. 1866).

1995 m. Prancūzijai paskelbus, kad ji atsisakys branduolinių bandymų moratoriumo ir atnaujins bandymus pietinėje Ramiojo vandenyno dalyje, Naujoji Zelandija dar kartą susirūpino dėl radioaktyvių atliekų poveikio jos teritorijoje. Prancūzijos Bendrojo akto¹ denonsavimas ir pasitraukimas iš privalomos Teismo jurisdikcijos 1974 m. reiškė, kad buvo uždarytos durys į šiuos jurisdikcinius pagrindus, kuriais remiantis buvo galima iškelti bylą Teisme. Todėl dėmesys buvo sutelktas į galimybę atnaujinti ankstesnę bylą, pasinaudojant galimybe, kurią Teismas paliko 1974 m. branduolinių bandymų sprendimo 63 pastraipoje.

¹ Bendrasis arbitražo aktas (Ramiojo vandenyno tarptautiniam ginčų sprendimui), priimtas Ženevoje, 1928 m. rugsėjo 26 d. 1974 m. sausio 10 d. pranešime Prancūzijos Vyriausybė paskelbė denonsuojanti šį aktą.

Atnaujintoje byloje į aplinkos apsaugą buvo bandoma atkreipti daugiau dėmesio, negu ankstesnėje byloje, tačiau tai padaryti nebuvo paprasta, kadangi po 1973 m. bylos bandymai buvo vykdomi po vandeniu. Ankstesnių atmosferinių bandymų poveikis aplinkai buvo kur kas labiau akivaizdus (MacKay, 1995, p. 1881). Vietoje to Naujoji Zelandija turėjo remtis platesnio masto aplinkos apsaugos problemomis, pavyzdžiui, jūros aplinkos užteršimo rizika, kylanti dėl branduolinių atliekų sandėliavimo Mururoa atole ir Fangataufa atole. Naujoji Zelandija, be kita ko, išreiškė susirūpinimą ir dėl sprogimų įtakos atolų struktūrai remiantis mokslininkų išvadomis. Remiantis Naujosios Zelandijos surinktais įrodymais buvo galima matyti, kad Prancūzija neatlikinėjo poveikio aplinkai vertinimo branduolinių bandymų atlikimo teritorijose, taip pat buvo įrodymų apie bandymų metu įvykusias avarijas ir kenksmingų atliekų nutekėjimus.

Kitas Naujosios Zelandijos argumentas buvo tas, kad pagal tarptautinę teisę Prancūzija privalo užtikrinti bandymų programos saugą jūrų aplinkai ir iš anksto atlikti poveikio aplinkai vertinimą, ko ji nepadarė. Šiuo atžvilgiu Naujoji Zelandija rėmėsi pasaulinės aplinkos apsaugos normų raida, taip pat konkrečiais sutartiniais įsipareigojimais. Ji nurodė Stokholmo ir Rio de Žaneiro deklaracijas ir jose valstybėms numatytą pareigą užtikrinti, kad jų jurisdikcijoje ar kontrolėje esanti veikla nepadarėtų žalos kitų valstybių aplinkai ar už jų jurisdikcijos ribų esančioms teritorijoms. Be to, Naujoji Zelandija nurodė, kad radioaktyviųjų medžiagų patekimo į jūrų aplinką atžvilgiu buvo nustatyti ypač aukšti tarptautiniai standartai, o tarptautinė bendruomenė nebepripažįsta, kad bandymai branduolinių ginklų bandymai pateisina jūros taršą (*Application instituting proceedings (NZ v. France)*, 1995).

Teismas Naujosios Zelandijos bylą atmetė, tačiau dėl tarptautinėje bendruomenėje sukurto spaudimo Prancūzija negalėjo visiškai nereaguoti į visuomenės susirūpinimą dėl branduolinių bandymų žalos žmonėms ir aplinkai. 1995 m. kovo 25 d. Prancūzija kartu su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis ir Jungtine Karalyste pasirašė Pietų Ramiojo vandenyno laisvosios branduolinės zonos sutarties protokolus, kuriais įsipareigojo regione nebetęsti branduolinių ginklų bandymų.

Po Teismo sprendimo atmesti bylą, teisėjas Weeramantry savo atskiroje nuomonėje atkreipė dėmesį į tai, kad byloje buvo taikomi svarbūs aplinkos apsaugos principai kaip prevencijos principas, kuris reiškia, kad įrodinėjimo našta tenka aplinkai kenkiančio akto autoriui, bei ateities kartų apsaugos principas, kuris šiuo atveju buvo svarbus dėl to, nes tuo metu vis dar nebuvo aišku, kaip branduolinių bandymų pasekmės paveiks ateities kartas. Teisėjas, be kita ko, pareiškė ir tai, kad į sudaromas sutartis, kurios pagrįstai gali būti laikomos darančiomis reikšmingą poveikį aplinkai, būtų įtraukta pareiga atlikti poveikio

aplinkai vertinimą, o tai taip pat reiškia, nepriklausomai nuo to, ar Sutartyje tai aiškiai numatyta, ar ne, pareigą vykdyti bet kokio reikšmingo projekto poveikio aplinkai stebėseną jo įgyvendinimo metu (*Dissenting opinion of Judge Weeramantry*, 1995, p. 52).

Dar viena ypač reikšminga aplinkos apsaugos aspektu byla yra Gabčikovo – Nagymaros byla, kuri tapo teisiniu lūžio tašku, kai aplinkos apsaugos klausimai iš politinių ar moralinių tapo teisiškai reikšmingais sprendžiant tarptautinius ginčus. Ginčas kilo tarp Vengrijos ir Čekoslovakijos, kurios 1977m. pasirašė sutartį, kurios pagrindinis objektas buvo šliuzų sistemos elektros energijai gaminti statyba, o taip pat laivybos pramonės Dunojuje pagerinimas, apsauga nuo potvynių bei būtinybė saugoti aplinką. Šioje byloje Vengrija, susirūpinusi dėl aplinkos apsaugos, pateikė ieškinį Slovakijai dėl užtvankos ant Dunojaus upės padarytos žalos. Vengrija reikalavo Teismo galimybės nutraukti sutartį sudarytą tarp valstybių dėl „ekologinės būtinybės“, tačiau Teismas nusprendė, kad šiuo atveju tokiu argumentu nebuvo galimybės remtis. Teismas nusprendė, kad dėl tuo metu atsiradusių bylos aplinkybių, įskaitant pasikeitusias politines ir besiplečiančias aplinkos apsaugos žinias, nepakanka sutarties nutraukimui pagrįsti (*Gabcikovo – Nagymaros project*, 1997).

Besiformuojanti tarptautinių vandentakų ir jų ekosistemų paprotinės teisės normos raida yra glaustai išdėstyta Tarptautinio Teisingumo Teismo Gabčikovo - Nagymaros sprendime. Teismas nurodė, kad per amžius žmonija dėl ekonominių ir kitų priežasčių kišosi į gamtą. Anksčiau tai dažnai būdavo daroma neatsižvelgiant į poveikį aplinkai, tačiau dėl naujų mokslinių išvalgų ir didėjančio supratimo apie pavojų žmonijai – dabartinėms ir ateities kartoms – dėl tokių intervencijų neapgalvotu ir nesumažėjusiu tempu, buvo sukurtos naujos normos ir standartai, išdėstyti daugybėje aplinkos apsaugai sukurtų priemonių. Į tokias naujas normas reikia atsižvelgti ir tokiems naujiems standartams suteikti tinkamą svorį ne tik kai valstybės svarsto apie naują veiklą ar projektą, bet ir tęsdamos praeityje pradėtas veiklas ir projektus. Būtinybė derinti ekonominę plėtrą su aplinkos apsauga taikliai išreiškiama darnaus vystymosi koncepcijoje (*Gabcikovo – Nagymaros project*, 1997, para. 140).

Gabčikovo - Nagymaros byloje Teismas rėmėsi daugeliu paprotinės teisės normų, taip patvirtindamas bent dalies tarptautinės aplinkos apsaugos teisės paprotinį pobūdį.

„Teismui nesunku pripažinti, kad Vengrijos išreikštas susirūpinimas dėl jos gamtinės aplinkos regione, kurį paveiks Gabčikovo - Nagymaros projektas, yra susijęs su šios valstybės "esminiu interesu", kaip tai suprantama pagal Tarptautinės teisės komisijos projekto 33 straipsnį....

Nė viena iš šalių neteigė, kad po 1977 m. Sutarties sudarymo atsirado naujų imperatyvių aplinkos teisės normų, todėl Teismas neprivalės nagrinėti Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 64 straipsnio taikymo srities. Kita vertus, Teismas norėtų atkreipti dėmesį į tai, kad naujai atsiradusios aplinkosaugos teisės normos yra svarbios Sutarties įgyvendinimui ir kad šalys savo susitarimu galėtų jas įtraukti taikydamos Sutarties 15, 19 ir 20 straipsnius. Šiuose straipsniuose nenumatyti konkretūs vykdymo įsipareigojimai, tačiau juose reikalaujama, kad šalys, vykdydamos savo įsipareigojimus užtikrinti, kad Dunojaus vandens kokybė nepablogėtų ir būtų saugoma gamta, atsižvelgtų į naujas aplinkosaugos normas, kai susitaria dėl priemonės, kurios turi būti nurodytos bendrame sutarties plane.“ (Gabčikovo – Nagymaros project, 1997, para. 53, 112)

Bent dalies tarptautinės aplinkos apsaugos teisės pobūdžio patvirtinimas čia pateikiamas keliais būdais. Pirmiausia pripažįstama, kad aplinkos apsaugos interesai gali prilygti "esminiams interesams", kaip tai suprantama pagal paprotinę taisyklę, numatančią valstybės gynybą būtinojo reikalingumo atveju. Teisiškai saugomo intereso egzistavimas reiškia, kad toks interesas turi teisinę reikšmę nepriklausomai nuo bet kokios sutarties (Vinuales, 2008, p. 249). Antra, Teismas kalba apie naujai sukurtas aplinkos teisės normas, svarbias Sutarties² įgyvendinimui. Atrodo, kad tai aiški nuoroda į normas, priklausančias tarptautinei paprotinei teisei. Trečia, siekdamas pagrįsti savo išvadą, kad aplinkos apsaugos interesai iš tiesų gali prilygti "esminiams interesams", Teismas aiškiai nurodo savo konsultacinės išvados dėl grasinimo branduoliniu ginklu ar jo panaudojimo teisėtumo 29 punktą, taip leisdamas suprasti, kad 29 punkte minima "bendroji pareiga" turi tą patį pagrindą kaip ir esminis aplinkos apsaugos pobūdis (Vinuales, 2008, p. 249).

Taigi, Tarptautinis Teisingumo Teismas Gabčikovo – Nagymaros byloje nusprendė, kad į naujas paprotinės tarptautinės teisės normas turi būti atsižvelgiama net ir tęsiant veiklą, kurią reglamentuoja galiojančios tarptautinės sutartys. Veiklai, kuri gali būti žalinga tarptautinėms upėms ir kitiems gėliesiems vandenims, taikomi bendrieji principai ir taisyklės, įskaitant Stokholmo deklaracijos 21 principą ir Rio deklaracijos 2 principą, taip pat su pareigomis susiję procedūriniai reikalavimai bendradarbiauti, kurie atspindi paprotinę teisę (Sands, 2003, p. 461).

Kosta Rikos prieš Nikaragvą byla - viena naujausių Tarptautinio Teisingumo Teismo aplinkos apsaugos bylų, kuri yra reikšminga tuo, kad Teismas pirmą kartą tokio

² 1977 m. rugsėjo 16 d. Susitarimas dėl savitarpio pagalbos statant Gabčikovo - Nagymaros šliužų sistemą.

tipo byloje nustatė mokėtinos kompensacijos dydį, taip pat pripažino „ekologinių paslaugų ir prekių praradimą“ kaip žalą aplinkai, už kurią reikia atlyginti padarius tarptautinio masto pažeidimą.

Kosta Rikos ir Nikaragvos byla yra susijusi su ginču dėl sienos. Tiek Kosta Rika, tiek Nikaragva teigė, jog kita šalis įsiveržė į jos teritoriją ir vykdė veiklą, kuri kenkia aplinkai. 2010 m. Kosta Rika TTT iškėlė bylą prieš Nikaragvos Respubliką dėl neteisėto įsiveržimo į Kosta Rikos teritoriją, jos okupacijos ir naudojimo, įskaitant pretenzijas dėl didelės žalos saugomiems atogrąžų miškams ir šlapžemėms. 2011 m. Nikaragva atsakė pateikdama priešiškinį, kad Kosta Rika pažeidė jos suverenitetą ir padarė žalą aplinkai, tiesdama kelias pasienio zonoje. 2013 m. TTT nusprendė abi bylas sujungti.

2015 m. Teismas bylą išsprendė Kosta Rikos naudai ir nusprendė, kad Nikaragva įvykdė tarptautinį teisės pažeidimą. Nikaragva buvo įpareigota sumokėti Kosta Rikai kompensaciją už padarytą žalą, tačiau šalims nepavykus susitarti dėl žalos atlyginimo per teismo nustatytą terminą, Teismas, Kosta Rikos prašymu, pradėjo nagrinėti naują žalos atlyginimo bylą remdamasis tarptautinės teisės principu, kad prievolės nevykdymas sukelia pareigą atlyginti žalą tinkama forma.

Kosta Rika reikalavo kompensacijos už ekologinių prekių ir paslaugų praradimą, o Nikaragva norėjo sumokėti tik žalos aplinkai atkūrimo vertę. 2018 m. Teismas nusprendė, kad „žala aplinkai ir dėl to sumažėjęs ar visiškai išnykęs aplinkos gebėjimas tiekti prekes ir paslaugas yra žala, kuri turi būti atlyginama pagal tarptautinę teisę“ (*Certain Activities Carried Out by Nicaragua...*, 2018, para. 42). Taigi neapibrėžtumas, kaip įskaityti žalą ekosistemai ir jos teikiams ekologinėms paslaugoms pinigais, netrukdė TTT priteisti kompensaciją už tokių aplinkos išteklių pablogėjimą ar praradimą.

Nustatydamas kompensaciją, Teismas atsižvelgė į faktą, kad buvusi gausi biologinė įvairovė iki Nikaragvos neteisėtos veiklos artimiausiu metu gali būti atstatyta. Tarp TTT pripažintų nuostolių taip pat buvo paminėtas sumažėjęs ekosistemos pajėgumas dujų ir oro kokybės reguliavimo pajėgumas. Į tai svarbu atkreipti dėmesį, nes iki šiol paprotinė tarptautinė aplinkos apsaugos teisė daugiausia vystėsi per tarpvalstybinių vandens srautų praktiką.

Vis dėlto, pripažįstant šios naujos tarptautinės aplinkos teisės raidos svarbą, mažai tikėtina, kad dėl to smarkiai padaugės tarpvalstybinių aplinkos apsaugos bylų, pateiktų TTT dėl „ekologinių paslaugų ir prekių praradimo“, tačiau tai neatmeta galimybės šiuo precedentu remtis panašaus pobūdžio bylose, kurias sprendžia kiti teismai. Atsižvelgiant į tai, kad Kosta Rikos ir Nikaragvos bylos pagrindinis objektas nėra tarptautinė aplinkos apsauga, o labiau neteisėtas įsiveržimas į kitos valstybės teritoriją, o

Nikaragvos veikla, kuri pakenkė Kosta Rikos aplinkai, vyko Kosta Rikos teritorijoje, tarpvalstybiniais aplinkos apsaugos pažeidimų atvejais atsakomybę už žalą aplinkai priskirti kaimyninei valstybei yra daug sunkiau.

Atsižvelgiant į aptartas istorinę reikšmę tarptautinei aplinkos apsaugos teisei turinčias bylas, akivaizdu, kad Teismo indėlis į tarptautinės aplinkos apsaugos teisės vystymąsi yra svarbus ir nenuginčijamas. Teismas ne kartą patvirtino bendrąją valstybių pareigą užtikrinti, kad jų jurisdikcijoje ir kontrolėje esanti veikla nepažeistų kitų valstybių aplinkos, taip pat aplinkos teritorijose, kurių valstybės nekontroliuoja. Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje ir daugelyje atskirųjų nuomonių, ypač teisėjo Weeramantry, buvo iškelti keli svarbūs klausimai, pavyzdžiui, dėl paprotinės pareigos vertinti ir stebėti didelių projektų poveikį aplinkai, aplinkosaugos teisių prilyginimo žmogaus teisėms, teisės į ekonominį vystymąsi ribų ir dėl sutartinės ir paprotinės teisės santykio aplinkosaugos srityje. Galima tikėtis, jog Teismas ne tik iškels bet ir išspręs šiuos klausimus ateityje.

Kita vertus, vertinant Tarptautinio Teisingumo Teismo indėlį tarptautinės aplinkos apsaugos teisės raidoje, gali susidaryti įspūdis, kad jo vaidmuo yra ribotas, ypač atsižvelgiant į tai, kad pagrindinį šios teisės srities normatyvinį pagrindą sudaro daugybė tarptautinių sutarčių ir konvencijų. Sunku būtų atrasti kitą teisės šaką, kurios vystymasis vyko taip pat sparčiai kaip tarptautinė aplinkos apsaugos teisė. Iš tiesų, pagrindinis TTT vaidmuo tarptautinės aplinkos apsaugos teisės raidos atžvilgiu tikriausiai yra jos integravimas į platesnę bendrąją tarptautinę teisę.

Toliau TTT vaidmuo plėtojant aplinkos apsaugos principus ir normas nagrinėjamas atskirose aplinkosaugos srityse, norint geriau suprasti, kaip Teismo sprendimai veikia atskiras aplinkos apsaugos teisės šakas.

2. Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika atskirose aplinkos apsaugos srityse

Jeigu dviejų valstybių pasienio vandenys yra užteršiami, abi valstybės turi bendradarbiauti teršalams pašalinti. Jeigu viena valstybė teršia orą pavojingomis medžiagomis, ta valstybė privalo atsakyti pagal tarptautinę teisę (*Trail Smelter*, 1941). Aplinkos nedalomumas ir bendrumas daro įtaką tarptautiniam bendradarbiavimui ir valstybės privalo veikti kartu, kad apsaugotų ir sustiprintų Žemės ekosistemų vientisumą. Tarptautinis Teisingumo Teismas į priekį pastūmėjo ne vienos tarptautinės aplinkos apsaugos teisės šakos vystymąsi. Iš Teismo sprendimų su aplinkos apsaugos teise susijusių bylų daugiausia yra susijusių su vandens arba tarptautinių vandentakių apsauga. Nors tokių bylų yra daug, galima pastebėti praktikos trūkumą kitose aplinkos apsaugos srityse, kurios dabar yra ypač svarbios kaip klimato kaita ar miškų, ekosistemų apsauga. Šių bylų nebuvimą lemia ne Teismo pozicija ar aktyvumas, o tarptautinės teisinės sistemos pobūdis – Tarptautinis Teisingumo Teismas nagrinėja tik valstybių tarpusavio ginčus, todėl iniciatyva visada turi ateiti iš pačių valstybių. Dažnai tokio pobūdžio bylos kyla ne tarp valstybių, o tarp valstybių subjektų, pavyzdžiui juridinių asmenų. Kadangi Tarptautinis Teisingumo Teismas nagrinėja ginčus tik tarp valstybių, tokios bylos tiesiog nepatenka į Teismo jurisdikciją. Nepaisant to, Teismo praktika ir konsultacinės išvados vis tiek duoda daug naudos tarptautinės aplinkos apsaugos teisės vystymuisi.

Tarptautinė aplinkos apsaugos teisė yra ypatinga tuo atžvilgiu, kad jos reglamentavimą yra sudėtinga sujungti į vieną visumą. Tarptautinė aplinkos apsaugos teisė kaip tarptautinės teisės šaka neturi jos vienijančios organizacijos, kaip pavyzdžiui Pasaulinė Prekybos Organizacija, supaprastinanti ginčų sprendimo procedūras (Oyori, Kerubo, 2023, p. 8). Priešingai – tarptautinė aplinkos apsaugos teisė yra papročių, skirtingų sutarčių ir konvencijų bei organizacijų tinklas, kurį jungia bendras siekis saugoti aplinką. Tarptautinis Teisingumo Teismas nagrinėdamas su aplinkos apsauga susijusias bylas sujungia paprotinę teisę su tarptautinėmis sutartimis, galiojančiomis tarp ginčo šalių.

2.1. Tarptautinių vandentakių ir gyvūnų apsauga

Kaip jau buvo minėta, Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje galima susidurti su nemažai bylų, kuriose ginčas buvo susijęs su vandenų apsaugos pažeidimais. Vanduo yra vienas iš svarbiausių aplinkos apsaugos objektų, todėl dėl tarpvalstybinių vandenų

apsaugos buvo pasirašyta ne viena konvencija. Šalys, suvokdamos vandenų svarbą siekia apsaugoti nuo vandens taršos ir ją kontroliuoti prie valstybių sienų, užtikrinti racionalų ir teisingą tarptautinių vandens išteklių naudojimą. Valstybės imasi visų reikiamų priemonių išvengti faktinės ar galimos vandenų taršos, ją riboti ir sumažinti.

2010 metų Argentinos prieš Urugvajų byla yra svarbi poveikio aplinkai vertinimo atžvilgiu. Šis ginčas kilo dėl Urugvajaus upės pakrantėje (pasienyje su Argentina) norimo statyti celiuliozės fabriko. Argentina pateikė kaltinimus Urugvajui dėl savo įsipareigojimų, įtvirtintų abiejų šalių 1975 metais pasirašytoje dvišalėje sutartyje ir kituose tarptautinės teisės aktuose, pažeidimo. Urugvajus, nepasitaręs su Argentina suteikė leidimą statyti du fabriko filialus gretimų valstybių pasienyje. Argentina taip pat teigė, kad Urugvajus pažeidė Espoo konvencijoje įtvirtintas paprotinės teisės normas ir esmines Sutarties sąlygas, nes fabriko veikla keltų žalą žmonių sveikatai ir upės aplinkai. Argentina teigė, jog Urugvajus pažeidė keturis esminius įsipareigojimus, susijusius su upės apsauga: (1) prisidėti prie optimalaus ir racionalaus upės naudojimo; (2) užtikrinti, kad Urugvajaus veikla šalia upės esančiuose miškuose ir laukuose nepakenktų upės vandenims; (3) bendradarbiauti užtikrinant ekologinę pusiausvyrą; (4) ir užkirsti kelią taršai ir apsaugoti upės aplinką. Deja, Teismas nepalaikė šių teiginių. Dėl ketvirtojo reikalavimo Teismas nusprendė, kad Argentina neįrodė, jog gamyklos išleidžiamų teršalų koncentracija viršijo Statute³ nustatytas ribas. Apibendrindamas Tarptautinis Teisingumo Teismas nusprendė, kad:

"byloje nėra įtikinamų įrodymų, kad Urugvajus nesielgė pakankamai rūpestingai ir kad nuo 2007 m. lapkričio mėn., kai gamykla Orion (Botnia) pradėjo veiklą, jos išleidžiamos nuotekos turėjo žalingą poveikį ar padarė žalos gyviesiems ištekliams, vandens kokybei ar upės ekologiinei pusiausvyrai."
(Argentina v. Uruguay, 2010, para. 265)

Espoo konvencija, arba konvencija dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste yra 1991 metais priimta ir 1997 metais įsigaliojusi konvencija, įpareigojanti valstybes nares ankstyvuoju planavimo etapu įvertinti konvencijos 1 priedėlyje išvardytos veiklos poveikį aplinkai. Joje taip pat reglamentuojama bendra valstybių pareiga pranešti viena kitai ir konsultuotis dėl visų didelių projektų, kurie gali turėti didelį neigiamą tarpvalstybinį poveikį aplinkai (Albrecht, 2008, p. 359). Konvencijos nuostatose yra nustatyta galimybė susitariančioms valstybėms sudaryti atskiras tokio pobūdžio sutartis, kuo pasinaudojo ir Lietuvos vyriausybė, sudariusi poveikio aplinkai vertinimo susitarimą su Lenkijos vyriausybe. Grįžtant prie Argentinos ir Urugvajaus bylos

³ 1975 m. Urugvajaus ir Argentinos dvišalė sutartis.

TTT, Teismas byloje pripažino, kad poveikio aplinkai vertinimas yra ne besiformuojantis tarptautinės aplinkos apsaugos teisės principas, bet visuotinai pripažintina ir jau įsitvirtinusi norma.

Prisimenant Gabčíkovo – Nagymaros bylą, Teisėjas Weeramantry savo atskiरोjoje nuomonėje taip pat buvo pasisakęs, kad pareiga atlikti poveikio aplinkai vertinimą yra tarptautinės aplinkosaugos teisės principas, kurio laikytis yra privaloma, ne ir jeigu sutartyje nėra aiškios nuostatos tą daryti:

„Esamu aplinkos apsaugos teisės vystymosi etapu tarptautinės sutartys, kurios pagrįstai yra laikomos turinčiomis reikšmingą poveikį aplinkai, yra aiškinamos kaip sutartys, kuriose numatytas įsipareigojimas atlikti tokio poveikio aplinkai vertinimą, taip pat įsipareigojimas vykdyti kiekvieno projekto reikšmingo poveikio aplinkai monitoringą, nesvarbu, ar sutartis tą expressis verbis nurodo, ar ne.“ (Separate opinion of Judge Weeramantry, 1997, p. 109)

Teismas celiuliozės fabriko byloje ne kartą užsiminė apie prevencijos principą, kuris yra kildinamas iš paprotinės teisės. Teismas nurodė, kad kiekviena valstybė turi įsitikinti, jog atliekami veiksmai atitiks prevencijos principo reikalavimus. „Kiekviena valstybė privalo neleisti, kad jos teritorija būtų sąmoningai naudojama veiksams, prieštaraujantiems kitų valstybių interesams“ (*Corfu Channel*, 1949, p. 22). Taigi valstybė privalo naudoti visas turimas priemones, kad išvengtų jos arba bet kurioje jos jurisdikcijai priklausančioje teritorijoje vykdomos veiklos, kuri gali padaryti didelę žalą kitos valstybės aplinkai. Teismas nustatė, kad ši pareiga „dabar yra tarptautinės teisės, susijusios su aplinka, dalis“ (*Argentina v. Uruguay*, 2010, para. 101).

Ukrainos 2022 m. inicijuotoje byloje prieš Rusiją (Kaltinimai genocidu pagal kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį Konvenciją) taip pat yra bandoma remtis žala aplinkai. Ukrainos memorandume teigiama, kad:

„Rusijos invazija taip pat padarė didžiulę žalą aplinkai. Pirmosiomis invazijos dienomis Rusijos kariai įžengė į Černobylio saugomą zoną, išardė radioaktyvių dirvožemį ir dvidešimt kartų padidino radiacijos foną toje teritorijoje. Rusija taip pat atakavo daugybę kuro sandėlių, į orą išleisdama nuodingų dūmų. Kenčia ir Ukrainos gamtinė aplinka. Netoli didžiųjų miestų esančiuose miškuose mėtosi apleista karinė įranga. Raketų padaryta žala išdegino žemę ir užteršė dirvožemį sunkiaisiais metalais.“ (Ukrainos memorandumas, 2022, para. 61)

Nors Ukraina memorandume ties vandenų apsauga nepasisakė, tačiau akivaizdu, kad aplinkos apsaugos elementas byloje yra svarbus. Analizuojant Rusijos daromą žalą

Ukrainos aplinkai, tarša Ukrainos vandenims yra nenuginčijama. Ukraina yra jūrinė valstybė ir didelė dalis Rusijos atakų buvo fokusuojama į Juodosios jūros pakrantėje esančius miestus norint blokuoti Ukrainos susisiekimą ir trukdyti ekonominiam stabilumui. Ukraina turi stipriai modifikuotą ir industrializuotą vandens sektorių, kuris apima įvairios paskirties rezervuarus, hidroelektrinių užtvankas, atominių elektrinių aušinimo įrenginius, pramonėje ir kasyboje naudojamus vandens telkinius, plačius vandens paskirstymo kanalus ir vamzdynus, skirtus drėkinimo ir buitiniams reikmėms (Shumilova, 2023, p. 579). Dėl karo į paviršinius vandenis buvo išleista 20,7 mlrd. kubinių metrų nuotekų. 2022 m. balandžio mėn. apie 15 % Ukrainos gyventojų turėjo ribotą prieigą prie saugaus vandens arba jos neturėjo. 2023 m. birželį sugriovus Nova Kachovkos užtvanką, apie 1,25 mln. žmonių ir daugiau kaip 300 000 vaikų Dniepro, Zaporožės, Mykolajivo ir Chersono srityse neturėjo pastovaus ir saugaus geriamojo vandens tiekimo (Hryhorczuk, 2024, p. 4).

Nova Kachovkos užtvankos sugriovimas kelia ypač didelį susirūpinimą aplinkos apsaugos atžvilgiu – rezervuaro praradimas iš esmės pakeitė regiono kraštovaizdį, sukėlė didelį pavojų vietos ekosistemoms, vandens tiekimui ir bendruomenių pragyvenimo šaltiniams. Toksiškos medžiagos iš užtvankos užteršė vandenį, o pietiniai Ukrainos regionai susidūrė su vandens trūkumu, įskaitant ir Zaporіжės atominę elektrinę (Vyshnevskyi, 2023, p. 631). Vandens ištekliai Ukrainoje ne kartą buvo pasitelkti kaip karinės taktikos priemonė. Teisės doktrinoje keliama hipotezė, kad 2023 m. įvykdytas Kachovkos užtvankos sunaikinimas, dėl kurio atsakomybę Ukraina priskiria Rusijai, o pastaroji tai neigia, galėtų būti vertinamas kaip karo nusikaltimas aplinkai pagal tarptautinės humanitarinės teisės nuostatas (Shumilova, 2025, p. 1181).

Moksliniuose straipsniuose nagrinėjamas taršos lygis yra ypač didelis ir galima tikėtis, jog jis greitai netgi dar didės. Tai kelia didelį nerimą ir galima tikėtis, jog Ukraina byloje prieš Rusiją dar stipriau remsis aplinkos apsaugos elementu. Tiesa, bylos pagrindinis objektas nėra žala aplinkai, o genocidas prieš Ukrainos tautą, tačiau remiantis besivystančios aplinkos apsaugos teisės šakos tendencijomis, galima teigti, jog teisė į saugią ir švarią aplinką yra žmogaus teisė.

Banginių medžioklės Arktyje (Australija prieš Japoniją; įsikišant Naujajai Zelandijai) byla yra svarbi gyvūnų apsaugos atžvilgiu. 2010 m. gegužės 31 d. Australija išskėlė bylą Japonijai dėl to, kad Japonija toliau vykdo plataus masto banginių medžioklės programą pagal antrąją Japonijos banginių tyrimų programos pagal specialų leidimą Antarktidoje etapą (JARPA II), pažeisdama įsipareigojimus, kuriuos Japonija prisiėmė pagal Tarptautinę konvenciją dėl banginių medžioklės reguliavimo (ICRW), taip pat kitus tarptautinius įsipareigojimus dėl jūrų žinduolių ir jūrų aplinkos apsaugos. Teismas,

nustatęs, kad turi jurisdikciją nagrinėti bylą, ėmėsi aiškinti ir taikyti 1946 m. Konvencijos 8 straipsnį, kurio 1 dalyje nustatyta, kad šalys "*gali išduoti bet kuriam [savo] piliečiui specialų leidimą, suteikiantį teisę žudyti, gaudyti ir apdoroti banginius mokslinių tyrimų tikslais.*" Savo sprendime Tarptautinis Teisingumo Teismas pakartojo savo nuomonę, kad JARPA II, regis, apėmė veiklą, kurią iš esmės galima apibūdinti kaip mokslinių tyrimų dalį, tačiau įrodymų nepakako, kad būtų galima teigti, jog programa buvo parengta ir įgyvendinta pagrįstai siekiant jos nustatytų tikslų. TTT padarė išvadą, kad Japonijos išduoti specialūs leidimai žudyti, gaudyti ir apdoroti banginius, susiję su JARPA II, nebuvo išduoti "mokslinių tyrimų tikslais" (*Whaling in the Antarctic*, 2014).

Kadangi JARPA II buvo tęstinė programa, Komisija nurodė Japonijai atšaukti visus galiojančius įgaliojimus, leidimus ar licencijas žudyti, gaudyti ar apdoroti banginius, susijusius su šia programa, ir susilaikyti nuo bet kokių kitų leidimų pagal Konvencijos 8 straipsnio 1 dalį išdavimo pagal šią programą.

Po Teismo sprendimo byloje, tarptautinėje mokslinėje bendruomenėje iškilo klausimas dėl "objektyvaus pagrįstumo" standarto taikymo. Banginių medžioklės klausimai neišvengiamai priklauso nuo mokslinių žinių, ir Banginių medžioklės Arktyje byloje visi teismo procese dalyvavę ekspertai buvo mokslininkai, kurių nuomonė buvo įvertinta priimant galutinį sprendimą. Aplinkos apsaugos teisėje mokslo vaidmuo yra itin sudėtingas. Pastebima tendencija, kad įvairiose tarpvalstybinio bendradarbiavimo forumuose, tokiuose kaip tarptautinės ar viršvalstybinės organizacijos ar kitokie politikos tinklai, mokslas, ypač mokslu pagrįsta politika, tampa svarbiu vertinimo kriterijumi. Tarptautinio bendradarbiavimo praktikoje mokslas yra laikomas patraukliu dėl savo objektyvumo, nešališkumo ir nepriklausomybės nuo teorijų, kurios gali būti panaudotos duomenims racionalizuoti (Fitzmaurice, 2017, p. 5). Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Banginių medžioklės byloje parodė, kad Tarptautinės banginių medžioklės komisijos peržiūros procese, ypač kai mokslas susimaišo su politika, yra trūkumų (Fitzmaurice, 2017, p. 5).

Teismo sprendimas sulaukė plataus atgarsio, tačiau šis sprendimas kelia daug klausimų, susijusių su sutarčių teise ir pačia banginių medžiokle. Viena žinomiausių aplinkos apsaugos teisės profesorių M. Fitzmaurice diskutuoja dėl tarptautinių teisinių dokumentų aiškinimo taisyklių pasirinkimo. Ar banginių medžioklės atveju reikėtų taikyti klasikinės 1969 m. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės taisyklės ar daug drąsesnį ir ginčytiną evoliucinį aiškinimą. Iš tekstinio Tarptautinės konvencijos dėl banginių medžioklės konvencijos aiškinimo aiškiai matyti, kad ja leidžiama mokslinė ir komercinė banginių medžioklė. Ar bendrosios tarptautinės aplinkos teisės, įskaitant faunos

ir floros išsaugojimą ir apsaugą, raida leidžia kitokią, evoliucinį aiškinimą, pagal kurį ši veikla draudžiama? (Fitzmaurice, 2014)

2.2. Klimato kaitos problematika

Klimato kaita - tai ilgalaikis vidutinių oro sąlygų, kurios lemia vietinį, regioninį ir pasaulinį Žemės klimatą, pokytis (*Global Climate Change (NASA)*, 2008). Klimato kaitos pokyčius daugiausia lemia žmogaus veikla, ypač iškastinio kuro deginimas, kuris į atmosferą išleidžia šilumą sulaikančias ir šiltnamio efektą sukeliančias dujas, dėl kurių kyla Žemės paviršiaus temperatūros vidurkis. Remiantis Jungtinių Amerikos Valstijų Nacionalinės aeronautikos ir kosmoso administracijos (angl. *National Aeronautics and Space Administration*, toliau – NASA) duomenimis, klimato kaitos spartą pagrinde lemia keturi elementai: anglies dioksidas (CO₂), metanas, azoto oksidas ir chlorfluorangliavandeniliai (CFC). CO₂ išsiskiria dėl natūralių procesų ir žmogaus veiklos, pavyzdžiui, deginant iškastinį kurą ir kertant miškus. Nuo pramonės revoliucijos pradžios dėl žmogaus veiklos CO₂ kiekis atmosferoje padidėjo 50 %. Šis staigus CO₂ kiekio padidėjimas yra svarbiausias klimato kaitos veiksnys per pastarąjį šimtmetį. Metanas į atmosferą patenka tiek dėl žmogaus veiklos, tiek natūraliai, tačiau žmogaus veikla jo išsiskyrimą padidino penkiasdešimčia procentų nuo industrializacijos laikų. Azoto oksidas susidaro dėl ūkininkavimo, jis taip pat išsiskiria gaminant ir naudojant komercines ir organines trąšas, deginant iškastinį kurą ir augaliją. Per pastarąjį šimtmetį azoto oksido kiekis atmosferoje pakilo 18%. Galiausiai, CFC – pramoninės kilmės cheminiai junginiai – naudojami kaip šaldymo agentai (freonai), tirpikliai ir purkštuvų propelentai dabar yra reguliuojami Monrealio protokole, nes jie kenkia Ozono sluoksniui. Nepaisant to, maždaug penkerius metus dėl tarptautinio susitarimo pažeidimų kai kurių rūšių freonų emisijos didėjo. Kai susitarimo nariai paragino nedelsiant imtis veiksmų ir geriau užtikrinti vykdymą, nuo 2018 m. išmetamų teršalų kiekis smarkiai sumažėjo.

Klimato kaita nėra ateities kartų problema, ji jau dabar veikia aplinką: mažėja ledynų, upių ir ežerų ledas tirpsta greičiau, medžiai ir augalai pražysta greičiau, mažėja vietovių, turinčių tinkamas sąlygas gyvūnams išlikti, todėl mažėja bioįvairovė. Remiantis Tarpyvyriausybinių klimato kaitos komisijos (angl. *Intergovernmental Panel on Climate Change*, toliau - IPCC) duomenimis, šiuolaikiniai žmonės niekada anksčiau nėra matę stebimų pasaulinio klimato pokyčių, o kai kurie iš šių pokyčių yra negrįžtami per artimiausius šimtus ar tūkstančius metų. IPCC 2023 m. šeštojoje ataskaitoje teigiama, jog artimiausiu metu (2021-2040 m.) pasaulinis atšilimas toliau didės daugiausia dėl

padidėjusio bendro išmetamo CO₂ kiekio pagal beveik visus svarstomus scenarijus ir modelius. Artimiausiu metu tikėtina, kad pasaulinis atšilimas pasieks 1,5 °C net ir pagal labai mažo išmetamųjų šiltnamio dujų kiekio scenarijų, o pagal didesnio išmetamųjų šiltnamio dujų kiekio scenarijus labai tikėtina, kad viršys 1,5 °C (*Climate Change 2023: Synthesis Report*, 2023, para. B 1.1.).

Akivaizdu, kad klimato kaitos problema dabar yra ypač opi ir svarbi, todėl 2023 m. Jungtinių Tautų Generalinei Asamblėjai priėmus rezoliuciją (77/276) dėl valstybių įsipareigojimų, susijusių su klimato kaitos padariniais, Tarptautinis Teisingumo Teismas pradėjo konsultacinės išvados teikimo procesą. Šia naujai priimta rezoliucija Generalinė Asamblėja kviečia Tarptautinį Teisingumo Teismą, pagrindinį Jungtinių Tautų teisminį organą, išsamiau atsakyti į šiuos klausimus: Kokie yra valstybių įsipareigojimai pagal tarptautinę teisę užtikrinti klimato sistemos ir kitų aplinkos dalių apsaugą nuo šiltnamio dujų išmetimo valstybėms ir dabartinei bei būsimoms kartoms; ir kokios teisinės pasekmės pagal šiuos įsipareigojimus kyla valstybėms, jeigu jos savo veiksmais ar neveikimu padarė didelę žalą klimato sistemai ir kitoms aplinkos dalims, valstybėms, įskaitant visų pirma mažąsias besivystančias salų valstybes, taip pat dabartinių ir būsimų kartų tautoms ir asmenims, kuriuos paveikė neigiamas klimato kaitos poveikis? (*Request for Advisory...*, 2023) Tokį prašymą galima pavadinti istoriniu, kadangi nors ir TTT konsultacinės išvados nėra privalomos, jos turi didelę moralinę reikšmę, padeda išaiškinti šalių tarptautinius įsipareigojimus ir ilgainiui gali turėti įtakos esamai tarptautinei teisinei tvarkai.

1972 m. Stokholmo deklaracijos dėl žmogaus aplinkos 21 principas patvirtina, kad valstybės yra *"atsakingos už tai, kad jų jurisdikcijai ar kontrolei priklausanči veikla nepadarytų žalos kitų valstybių ar už nacionalinės jurisdikcijos ribų esančių teritorijų aplinkai"* (Stokholmo deklaracija, 1972). Ši atsakomybė taip pat pakartota 1992 m. Rio de Žaneiro deklaracijos dėl aplinkos ir plėtros 2 principu. Šios deklaracijos nėra privalomos, tačiau juose paminėti atsakomybės principai gali būti laikomi tarptautine paprotine teise, kuri yra privaloma visoms valstybėms. TTT konsultacinėje išvadoje dėl branduolinių ginklų naudojimo ir grasinimo teisėtumo bei Argentinos prieš Urugvajų byloje šis principas taip pat buvo dar kartą įtvirtintas. Šį principą galima atsekti nuo *Trail Smelter* bylos, taigi nenuostabu, kad jis gali būti laikomas paprotine teise. Dar keletas tarptautinių sutarčių, įtvirtinančios šį principą yra, pavyzdžiui, Biologinės įvairovės konvencijos 3 straipsnis, bei Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencija, kurioje teigiama, kad valstybės

„imasi visų būtinų priemonių, kad pagal jų jurisdikciją vykdoma ar jų kontroliuojama veikla būtų vykdoma tokiu būdu, kad dėl teršimo nebūtų padaryta žalos kitoms valstybėms ar jų aplinkai, taip pat kad teršimas, įvykęs

dėl nelaimingų atsitikimų ar dėl veiklos pagal jų jurisdikciją ar joms kontroliuojant, neišsiplėstų už rajonų, kuriuose pagal šią Konvenciją jos naudojami suverenomis teisėmis.“ (Jūrų teisės konvencija, 1982)

Šis principas, teigiantis, kad valstybės privalo užtikrinti, kad jų vykdoma veikla nekenks tiek savo, tiek kitų valstybių aplinkai, gali būti pritaikytas ir TTT konsultacinėje išvadoje dėl valstybių įsipareigojimų, susijusių su klimato kaitos padariniais (Cotula, More, 2023, p. 2). Jūrų teisės konvencijoje šiltnamio dujų efektas jūroms nėra minimas, tačiau remiantis IPCC duomenimis, šiltnamio dujos daro neigiamą poveikį klimatui ir jūrų ekosistemoms. Atsižvelgiant į tai, tiek pagal Jūrų teisės konvenciją, tiek pagal paprotinę teisę valstybės privalo mažinti kenksmingų dujų išmetimo į atmosferą kiekį.

Paryžiaus susitarimas reguliuoja klimato kaitos problemas. Susitarimo ilgalaikis tikslas yra užtikrinti, kad vidutinės temperatūros kilimas pasaulio mastu būtų gerokai mažesnis nei 2 C, palyginti su ikipramoninio laikotarpio temperatūra, ir dėti pastangas, kad ji nepadidėtų daugiau kaip 1,5 C. Šis susitarimas yra privalomas prie jo prisijungusioms valstybėms, tačiau jame nėra nurodyta jokia ginčų sprendimo tvarka, o valstybių pasiekimai yra vertinami bendrai. Kai kurie tarptautiniai prekybos susitarimai įtvirtina pareigą laikytis Paryžiaus susitarimo, tačiau nors tiesioginio prieštaravimo tarp įsipareigojimų švelninti klimato kaitą ir įsipareigojimų apsaugoti investicijas nėra, gali kilti prieštaravimų dėl jų taikymo. Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinė išvada gali suteikti galimybę detaliau ir sistemiškiau nagrinėti įvairių tarptautinės teisės normų sąsajas ir padidinti aiškumą, kaip įsipareigojimai klimato srityje veikia kitų tarptautinių dokumentų, įskaitant investicijų apsaugos sutartis, aiškinimą, siekiant užtikrinti, kad šių dokumentų taikymas nepakenktų valstybių gebėjimui laikytis įsipareigojimų klimato srityje (Cotula, More, 2023, p. 4).

3. Tarptautinio Teisingumo Teismo ir kitų tarptautinių teismų praktikos aplinkos apsaugos srityje palyginimas jurisdikcijos aspektu

Kiekvienas teismas turi skirtingas jurisdikcijas atsižvelgiant į jo veiklos teritoriją, kurioje teismas turi teisę ir įgaliojimus vykdyti teisingumą. Dažna tarptautinių teismų ir arbitražų jurisdikcijos nustatymo priemonė yra sutartis, pavyzdžiui, sudarant sutartį tarp dviejų objektų arba asmenų, sutariama ginčus spręsti konkrečiame arbitraže. Tarptautinės sutartys taip pat gali nustatyti ginčų sprendimo būdus, kaip Tarptautinio jūrų teisės tribunolo statute, kuris yra Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos priedas, įtvirtinta nuostata, kad „*Tribunolo jurisdikcijai priklauso visi ginčai ir pareiškimai, pateikti jam remiantis šia Konvencija, ir visi klausimai, konkrečiai nurodyti bet kuriame kitame susitarime, numatančiame Tribunolo jurisdikciją.*” (Tarptautinio jūrų teisės tribunolo statutas, 1982, 21 str.)

Tarptautinis Teisingumo Teismas yra vienintelis teismas, nagrinėjantis ginčus tarp 193 Jungtinių Tautų valstybių narių. Jo indėlis itin reikšmingas pasaulinei taikai ir saugumui, nes jis leidžia valstybėms spręsti konfliktus be jokių karinių veiksmų. Tik valstybės narės ir valstybės, kurios nėra JT narės, tačiau yra priėmusios Teismo jurisdikciją ir yra Teismo Statuto šalys, turi teisę kelti bylas Tarptautiniame Teisingumo Teisme ir dalyvauti jo procedūrose. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad pagal JT Chartijos 93 straipsnio 1 dalį Jungtinių Tautų valstybės narės automatiškai tampa ir Teismo Statuto šalimis (JT Chartija, 1945). Tarptautinėms organizacijoms, kitiems subjektams ir privatiems asmenims neleidžiama inicijuoti teisinių veiksmų Teisme. Kiekviena Jungtinių Tautų narė turi teisę pareikšti ieškinį prieš bet kurią kitą narę, kai kyla grėsmė tarptautinės bendruomenės taikai, nesvarbu, ar ieškinį pateikusi valstybė tiesiogiai dalyvauja konflikte. Pavyzdžiui, byloje Gambija prieš Mianmarą Gambija nebuvo tiesiogiai susijusi su Mianmarui pateiktais kaltinimais dėl genocido vykdymo, tačiau tai nesutrukdė šaliai pareikšti ieškinį Islamo bendradarbiavimo organizacijos vardu (*The Republic of Gambia institutes...*, 2019).

Tarptautinis Teisingumo Teismas, įgyvendindamas savo jurisdikciją nagrinėti ginčytinas bylas, sprendžia valstybių jam pateiktus teisinius ginčus pagal tarptautinę teisę. TTT Statuto 35 straipsnyje išdėstyti kriterijai, pagal kuriuos valstybės gali kreiptis į Teismą. Pirmojoje šio straipsnio dalyje nurodoma, kad Teismas yra prieinamas valstybėms, kurios yra Statuto šalys, o antrojoje dalyje kalbama apie valstybių, kurios nėra Statuto šalys, galimybę kreiptis į Teismą. Saugumo Taryba nustato sąlygas, kuriomis vadovaujantis šios valstybės gali kreiptis į Teismą, atsižvelgdama į visas atitinkamas sutarčių nuostatas, galiojusias Statuto priėmimo metu, ir užtikrindama, kad šios sąlygos nesudarytų nevienodo Teismo požiūrio į valstybes (JT Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 9, 1946).

Teismo jurisdikcija grindžiama valstybių, kurioms jis yra atviras, sutikimu. Teismas gali spręsti ginčą tik tuo atveju, jei susijusios valstybės pripažįsta jo jurisdikciją. Nė viena valstybė negali dalyvauti procese, jeigu ji nėra davusi vienokio ar kitokio sutikimo. Šis sutikimas gali būti išreikštas vienašaliais pareiškimais, sutartimis arba specialiais susitarimais. Jis taip pat gali būti išreikštas po to, kai buvo kreiptasi į Teismą (*forum prorogatum*) (*Handbook on accepting the jurisdiction...* 2014).

Teismo jurisdikcija remiasi keliais skirtingais pagrindais, kuriuos būtina aptarti išsamiau. Pirma, pagal Teismo Statuto 36 straipsnio 2 dalį, valstybės, šio Statuto šalys, gali bet kuriuo metu pareikšti, kad jos pripažįsta, be specialaus dėl to sutarimo, *ipso facto*, Teismo privalomąją jurisdikciją sprendžiant visus teisinius ginčus su bet kuria kita valstybe, prisiėmusią tokį pat įsipareigojimą, dėl: a) tarptautinės sutarties aiškinimo; b) bet kurio tarptautinės teisės klausimo; c) kokio nors fakto, kuris, jeigu būtų ištirtas, būtų laikomas tarptautinio įsipareigojimo pažeidimu; d) reparacijų už tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą dydžio. Deklaracijos, kuriomis Teismo jurisdikcija pripažįstama privaloma, yra atitinkamos valstybės vienašalio akto forma. Pagal Teismo Statuto 36 straipsnio 4 dalį deklaracijos deponuojamos Jungtinių Tautų Generaliniam Sekretoriui, kuris jų kopijas perduoda Teismo Statuto Šalims ir Teismo Sekretoriui (TTT Statutas, 1945). Konkrečioje byloje Teismas turės jurisdikciją, jei šalys pateikė pareiškimus, kuriais pripažįsta Teismo jurisdikciją, ir jei šalys savo atitinkamuose pareiškimuose pripažino šią jurisdikciją dėl bylos dalyko. Ginčas gali būti perduotas Teismui vienašališku rašytiniu pareiškimu. Šiuo metu galioja virš 70 deklaracijų, kuriose numatyta Teismo jurisdikcija.

Antra, Teismo Statuto 36 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad Teismo jurisdikcijai priklauso visos bylos, kurias šalys perduoda jam spręsti, ir visi klausimai, specialiai numatyti Jungtinių Tautų įstatuose ir galiojančiose tarptautinėse sutartyse bei konvencijose (TTT Statutas, 1945). Tokiais atvejais Teismo jurisdikcija grindžiama sutartimis, o į Teismą gali būti kreipiamasi rašytiniu (vienašaliu) pareiškimu. Šiame kontekste galima išskirti dvi sutarčių kategorijas: dvišalės ar daugiašalės sutartys, susijusios su konkrečiu dalyku (pavyzdžiui, prekyba ar oro transportu), kuriose yra sąlyga, suteikianti Teismui jurisdikciją nagrinėti teisinius ginčus, susijusius su tos pačios sutarties aiškinimu ar taikymu, ir dvišalės ar daugiašalės sutartys, sudarytos specialiai taikiam ginčų sprendimui ir numatančios Teismo jurisdikciją nagrinėti bet kokių šalių teisinį ginčą, neatsižvelgiant į jo dalyką.

Trečia, į Teismo Statuto 36 straipsnio 1 dalies reguliavimo sritį patenka ir specialieji susitarimai, t. y. Teismo jurisdikcijai priklauso visos bylos, kurias Šalys perduoda nagrinėti Teismui. Tokiose bylose Šalys savo sutikimą išreiškia *ad hoc*, sudarydamos specialų

susitarimą, kuriuo Teismo prašoma spręsti konkretų ir apibrėžtą ginčą. Jurisdikcija Teismui suteikiama pranešus apie šį susitarimą Teismui.

Galiausiai, kreipiantis į Teismą remiantis deklaracijomis, sutartimis ir specialiaisiais susitarimais, valstybės pripažįsta Teismo jurisdikciją iki to momento, kai į Teismą faktiškai kreipiamasi dėl konkretaus teisinio ginčo. Tačiau valstybė gali vienašališkai pateikti prašymą iškelti bylą Teisme negavusi valstybės atsakovės sutikimo. Šiame etape Teismas neturi jurisdikcijos nagrinėti prašymą. Pagal Teismo Taisyklių 38 straipsnio 5 dalį Teismas perduoda prašymą galimai valstybei atsakovei (Teismo Taisyklės, 1978). Teismas negali imtis jokių kitų veiksmų, kol valstybė, prieš kurią pateiktas toks prašymas, nesutinka su Teismo jurisdikcija nagrinėti bylą. Ši valstybė gali sutikti su Teismo jurisdikcija aiškiai pareikšdama, taip pat nuosekliai atlikdama veiksmus, kurie reiškia sutikimą, pavyzdžiui, pateikdama rašytinį procesinį dokumentą arba atvykdama į Teismą. Tokiais atvejais Teismas įgyja jurisdikciją ir gali pradėti spręsti ginčą (*forum prorogatum*) (*Handbook on accepting the jurisdiction...* 2014).

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima teigti, jog Teismo jurisdikcija yra gan plati. Šios darbo dalies tikslas yra iš esmės atskleisti, kokią realią įtaką tarptautinių teismų sprendimai turi jų jurisdikcijoje ir kaip sprendimai paveikia tarptautinės teisės raidą. Tarptautinių teismų jurisdikcija daro įtaką ne tik tarptautinių sutarčių aiškinimui, bet ir sukuria precedentus, kuriais ir kiti teismai gali vadovautis sprendžiant bylas. Tarptautinio Teisingumo Teismo ir kitų teismų sprendimai gali paskatinti valstybes peržiūrėti ir atnaujinti arba sukurti naują teisinį reguliavimą, kad ateityje būtų išvengta panašių ginčų.

3.1. Tarptautinio Teisingumo Teismo ir Jūrų teisės tribunolo praktikos palyginimas jurisdikcijos aspektu

Palyginus su Tarptautiniu Teisingumo Teismu, Tarptautinis Jūrų teisės tribunolas (toliau - Tribunolas) su aplinkos apsauga susijusius ginčus sprendžia daug dažniau, tačiau tai nėra neįprasta, kadangi tarptautinė jūrų teisė yra glaudžiai susijusi su aplinkos apsaugos teise. Jūrų teisės tribunolas atlieka svarbų vaidmenį formuojant tarptautinę aplinkos apsaugos teisę, nes jo jurisdikcija apima platų jūrinių klausimų spektrą, ypač susijusius su jūrų aplinkos apsauga ir išsaugojimu.

Jūrų teisės tribunolas buvo įsteigtas 1994 m. pagal Jungtinių Tautų jūrų teisės konvenciją (toliau – JTK, Konvencija) ir įgaliotas spręsti ginčus, susijusius su JTK aiškinimu ir taikymu, atsižvelgiant į JTK 297 straipsnio nuostatas ir pagal 298 straipsnį

pateiktus pareiškimus⁴. Jūrų teisės tribunolo Statuto 21 straipsnis nurodo, kad Tribunolo jurisdikcijai priklauso visi ginčai ir pareiškimai, pateikti jam remiantis šia konvencija, ir visi klausimai, konkrečiai nurodyti bet kuriame kitame susitarime, numatančiame Tribunolo jurisdikciją (Jūrų teisės konvencija, 1982).

297 straipsnis ir pagal Konvencijos 298 straipsnį padarytos deklaracijos netrukdo šalims susitarti perduoti Tribunalui ginčą, kuris pagal šias nuostatas kitaip nepatenka į Tribunolo jurisdikciją (Konvencijos 299 straipsnis). Tribunalas taip pat turi jurisdikciją nagrinėti visus ginčus ir visus prašymus, pateiktus jam pagal bet kurio kito susitarimo, kuriuo Tribunalui suteikiama jurisdikcija, nuostatas.

Jūrų teisės tribunolas gali teikti konsultacines išvadas teisiniais klausimais, jeigu tai yra numatyta „Tarptautiniame susitarime, susijusiame su Konvencijos tikslais“ (Jūrų teisės tribunolo Taisyklės, 2009, 138 str.)

Iš šio Tribunolo jurisdikcijos apibūdinimo galima išvelgti panašumų su TTT jurisdikcija, abu teismai sprendžia ginčus tarp valstybių, pripažįstančių jų jurisdikcijas, teikia konsultacines išvadas, tačiau esminis skirtumas yra tas, kad Jūrų teisės tribunolas yra specializuotas teismas, sprendžiantis su jūrų teise susijusius ginčus, o TTT yra universalus teismas, kuris gali spręsti plataus spektro bylas.

Viena iš žymiausių Jūrų teisės tribunolo bylų, MOX gamyklos byla, buvo dešimtoji byla, kurią nagrinėjo Tarptautinis jūrų teisės tribunolas. MOX gamykla buvo įsikūrusi Sellafielde, Jungtinėje Karalystėje, šalia Airijos jūros. Jos tikslas buvo „*perdirbti panaudotą branduolinį kurą, kuriame yra plutonio dioksido ir urano dioksido mišinio, į naują kurą, vadinamą mišriu oksidiniu kuru, arba MOX*“ (pranešimas spaudai Nr. 59, 2001). Įrengus gamyklą ir pradėjus ją eksploatuoti, Airija greitai susirūpino savo teritorijos saugumu ir apsauga. Airija 2001 m. Jūrų teisės tribunole iškėlė bylą prieš Jungtinę Karalystę, teigdama, kad Jungtinė Karalystė pažeidė savo įsipareigojimus pagal tarptautinę aplinkosaugos teisę, visų pirma pagal 1992 m. OSPAR konvenciją (Šiaurės rytų Atlanto apsaugos konvencija) ir Jungtinių Tautų jūrų teisės konvenciją, nes MOX gamykla buvo pradėta eksploatuoti nepasikonsultavus su Airija dėl galimo pavojaus aplinkai. Airija teigė,

⁴ Jūrų teisės konvencijos 297 straipsnis apibrėžia ginčų dėl Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos aiškinimo ir taikymo procedūras, susijusias su pakrantės valstybių suverenėmis teisėmis ir jurisdikcija. Jis numato, kaip sprendžiami ginčai dėl laivybos, mokslinių jūrų tyrinėjimų, žvejybos ir aplinkos apsaugos, taip pat kaip turi būti taikomos taikinimo ir kitų sprendimo procedūrų, jei ginčai negali būti išspręsti tiesioginiu derybų keliu.

298 straipsnis nustato galimas išimtis dėl 2 skyriaus taikymo. Valstybė, pasirašydama, ratifikuodama ar prisijungdama prie konvencijos, gali raštu pareikšti, kad nesutinka taikyti tam tikras procedūras tam tikroms ginčų kategorijoms, pavyzdžiui, dėl jūros sienų žymėjimo, karinių veiksmų arba ginčų, susijusių su Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos funkcijomis. Valstybė, padariusi tokį pareiškimą, gali bet kuriuo metu jį atšaukti arba sutikti, kad ginčas būtų perduotas nagrinėti pagal konvencijoje numatytas procedūras. Taip pat numatyta, kad ginčas negali būti perduotas spręsti pagal konvenciją be abiejų šalių sutikimo.

kad dėl elektrinės į jūros aplinką gali patekti radioaktyviųjų medžiagų, o tai gali paveikti jos jūrų teritorijas ir pažeisti atsargumo principą, įtvirtintą JTK.

Laikinių apsaugos priemonių prašyme, pateiktame 2001 m. lapkričio 9 d., buvo reikalaujama, kad Jungtinė Karalystė

„nedelsiant užtikrintų, kad į vandenį, į kuriuos ji turi suverenias teises arba naudojasi suvereniomis teisėmis, ir iš jų nebūtų gabenamos jokios radioaktyvios medžiagos, medžiagos ar atliekos, susijusios su MOX gamyklos eksploatavimu arba parengiamąja veikla; Jungtinė Karalystė užtikrintų, kad nebūtų imtasi jokių veiksmų, kurie galėtų apsunkinti, išplėsti ar apsunkinti VII priede nurodytam teismui pateikto ginčo sprendimą; Jungtinė Karalystė užtikrintų, kad nebūtų imtasi jokių veiksmų, kurie galėtų pažeisti Airijos teises, susijusias su VII priede nurodyto teismo sprendimų dėl ginčo esmės vykdymu“ (pranešimas spaudai Nr. 59, 2001).

Teismo posėdžių metu Airija „pabrėžė, kad elektrinės veikla prisidės prie Airijos jūros taršos, ir atkreipė dėmesį į galimą riziką, susijusią su radioaktyviųjų medžiagų gabenimu į gamyklą ir iš jos“ (pranešimas spaudai Nr. 62, 2001).

2001 m. gruodžio 3 d. Tribunolas priėmė nutartį, nustatydamas laikinas apsaugos priemones Jungtinei Karalystei ir nurodydamas imtis visų atsargumo priemonių, kad būtų užkirstas kelias bet kokiai žalai jūrų aplinkai, ypač radioaktyviųjų medžiagų keliamai rizikai. Tribunolas taip pat pabrėžė Jungtinės Karalystės ir Airijos bendradarbiavimo ir konsultacijų aplinkosaugos klausimais, kurie gali turėti tarpvalstybinį poveikį, ypač susijusį su branduoline veikla, svarbą (MOX nutartis, 2001, para. 82).

Tačiau MOX byla yra svarbi ne tik aplinkos apsaugos teisės apsektu, bet ir jurisdikciniu aspektu. JTK yra dvi nuostatos, kuriomis siekiama spręsti galimą kitų tarptautinių teismų jurisdikcijos konkurenciją su JTK 287 straipsnio 1 dalyje⁵ nurodytais teismais. JTK 281 straipsnyje nustatyta, kad jeigu „Valstybės Šalys, kurios yra ginčo dėl šios Konvencijos aiškinimo ar taikymo šalys, susitarė spręsti ginčą taikiomis jų pačių pasirinktomis priemonėmis, šioje XV dalyje numatytos procedūros yra taikomos tik tuo atveju, jei joms nepavyko išspręsti ginčo pasinaudojus tokiomis priemonėmis ir jei

⁵ Jūrų teisės konvencijos 287 str. 1 d. „Pasirašydama, ratifikuodama ar prisijungdama prie šios Konvencijos arba bet kuriuo metu vėliau valstybė rašytiniu pareiškimu gali pasirinkti vieną ar kelis toliau nurodytus būdus ginčams, kilusiems dėl šios Konvencijos aiškinimo ar taikymo, spręsti:

- a) Tarptautinį jūrų teisės tribunolą, įsteigtą pagal VI priedą;
- b) Tarptautinį Teisingumo Teismą;
- c) arbitražą, sudarytą pagal VII priedą;
- d) specialų arbitražą, sudarytą pagal VIII priedą vienai ar kelioms tame priede nurodytoms ginčų kategorijoms.“

susitarimas tarp Šalių nedraudžia tolesnio ginčo nagrinėjimo.“ Antra, 282 straipsnyje nustatyta, kad jeigu ginčo dėl JTK aiškinimo ar taikymo šalys bendruoju, regioniniu ar dvišaliu susitarimu ar kitu būdu susitarė, kad toks ginčas bet kurios ginčo šalies prašymu bus sprendžiamas pagal kitą procedūrą, pagal kurią priimamas privalomas sprendimas, ši procedūra taikoma vietoj JTK numatytų procedūrų, nebent ginčo šalys susitaria kitaip (Churchill, Scott, 2004, p. 653).

MOX gamyklos byloje iškilo klausimas dėl galimos teismų jurisdikcijos konkurencijos. Jūrų teisės tribunolui nagrinėjant ginčą dėl laikinųjų priemonių taikymo, Jungtinė Karalystė bandė remtis JTK 282 straipsniu, bandydama įrodyti, kad, kadangi pagrindinius ginčo, kurį Airija pateikė VII priedo tribunolui, elementus reglamentuoja OSPAR konvencijoje ir (arba) EB ir Euratomo sutartyse nustatytos privalomos ginčų sprendimo procedūros ir kadangi Airija inicijavo arba ketino inicijuoti procesą pagal šias procedūras, taikytinas 282 straipsnis, todėl VII priedo tribunolas neturėtų jurisdikcijos (*Written response of the United Kingdom*, 2001, para. 63-70). Tribunolas atmetė šį argumentą ir nurodė, kad ginčų sprendimo procedūromis pagal OSPAR ir ES sutartis nagrinėjami ginčai, susiję su šių sutarčių aiškinimu ar taikymu, o ne ginčai, kylantys pagal JTK. Net jei OSPAR konvencijoje ir ES sutartyse būtų numatytos teisės ir pareigos, „*panašios į Jūrų teisės konvencijoje nustatytas teises ar pareigas arba tapačios joms, teisės ir pareigos pagal šiuos susitarimus egzistuoja atskirai nuo teisių ir pareigų pagal Konvenciją*“ (MOX nutartis, 2001, para. 50).

Tribunolas taip pat nurodė, kad identiškos arba panašios skirtingų sutarčių nuostatos gali būti aiškinamos skirtingai dėl atitinkamų sutarčių konteksto, objektų ir tikslų, vėlesnės šalių praktikos ir pan. Kadangi VII priedo Tribunolo nagrinėtas ginčas buvo susijęs su JTK, o ne su jokia kita sutartimi, aiškinimu ar taikymu, šiam ginčui buvo svarbios tik JTK numatytos ginčų sprendimo procedūros, todėl 282 straipsnis netaikytinas (MOX nutartis, 2001, para. 51-53).

Vis dėl to, kalbant apie Jūrų teisės tribunolo ir TTT jurisdikcijas, jurisdikcijų konkurencija šiuo atveju nėra tokia didelė problema, kadangi pagal JTK 287 straipsnio 1 dalį, valstybės gali pasirinkti TTT kaip ginčų, kilusių pagal JTK, sprendėją. Tribunolo ir Tarptautinio Teisingumo Teismo, dviejų nuolatinių Konvencijos sistemos teisminių institucijų, teisminis dialogas yra ypač svarbus. Arbitražo teismams, įsteigtiems pagal Konvencijos VII priedą, teisminį dialogą gali būti sunkiau užmegzti, nes tokie teismai įsteigiami tik tam, kad nagrinėtų konkretų ginčą, ir neturi iš anksto parengtų darbo tvarkos taisyklių ar institucinių namų. Tą patį galima pasakyti ir apie specialius arbitražo teismus,

įsteigtus pagal Konvencijos VIII priedą, nors iki šiol tokių teismų nebuvo įsteigta (*Statement by the President of...*, 2019, p. 3).

Tarptautinio Teisingumo Teismo bylų sąrašė yra keletas bylų, susijusių su jūrų teisės klausimais, kuriose Konvencija nėra Teismo jurisdikcijos pagrindas, tačiau vis dėlto ji gali būti taikytinos teisės dalis. Byloje Somalis prieš Keniją dėl jūros ribų nustatymo Somalis rėmėsi deklaracijomis, kurias Somalis ir Kenija pateikė pagal Teismo statuto 36 straipsnio 2 dalį, kaip Teismo jurisdikcijos pagrindu. Teismas nusprendė, kad susitarimas dėl Teismo jurisdikcijos, išreikštas tokiomis neprivalomos išlygos deklaracijomis, taikomas „vietoj“ procedūrų, numatytų Konvencijos XV dalies 2 skirsnyje, pagal Konvencijos 282 straipsnį (Somalis v. Kenija, 2017, para. 122).

Tarptautinis Teisingumo Teismas keletą kartų rėmėsi Tribunolo jurisprudencija, pavyzdžiui, teritorinio ir jūrinio ginčo (Nikaragva prieš Kolumbiją) byloje ir Ahmadou Sadio Diallo (Gvinėjos Respublika prieš Kongo Demokratinę Respubliką) byloje. Jūrų teisės tribunolas taip pat ne kartą rėmėsi Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencija, visų pirma procedūriniais klausimais ir jūros ribų nustatymo klausimais. Buvusio Tribunolo prezidento Rudiger Wolfrum nuomone, tarpusavio citavimo praktika rodo konstruktyvų Tribunolo požiūrį į „tarptautinės teisės nuoseklumo išlaikymą ir būtiną bendrosios tarptautinės teisės ir jūrų teisės darnos stiprinimą“ (*Statement by the President of...*, 2019, p. 4).

Atkreipiamas dėmesys ir į tai, kad Tarptautinis jūrų teisės tribunolas 2024 m. gegužės 21 d. tapo pirmasis tarptautinis teismas pateikęs konsultacinę išvadą dėl klimato kaitos padarinių ir valstybių įsipareigojimų apsaugoti ir išsaugoti pasaulio vandenynus nuo klimato kaitos poveikio (Yiallourides, Deva, 2024). Gali būti, kad TTT konsultacinėje išvadoje dėl klimato kaitos atsižvelgs ir į Jūrų teisės tribunolo išaiškinimus, taip praplėsdamas savo išaiškinimą ir jūrų teisės srityje.

Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad TTT ir Jūrų teisės tribunolas vienas kitą „papildo“, nes sprendžia skirtingus jūrų ginčų aspektus: TTT dažnai sprendžia platesnio pobūdžio teisinius klausimus, o Tribunolas daugiausia dėmesio skiria konkretesniems jūrų klausimams, pavyzdžiui, laikinosioms priemonėms arba valstybių teisėms ir pareigoms pagal JTK. Abu teismai gali padėti vienas kitam, siūlydami savo sričių ekspertines žinias, o jų sprendimai gali užtikrinti visapusišką požiūrį į jūrų konfliktų sprendimą.

3.2. Tarptautinio Teisingumo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos palyginimas jurisdikcijos aspektu

Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau - EŽTT) priima fizinių ir juridinių asmenų skundus prieš valstybes, kurios yra Europos žmogaus teisių konvencijos (toliau - EŽTK) narės, dėl jos pažeidimų. Taigi, šiuo atveju EŽTT jurisdikcija kyla iš EŽTK. EŽTT sprendimai yra privalomi ginčo šalims, o jeigu Teismas pripažįsta EŽTK pažeidimą, valstybės narės privalo užtikrinti, kad jų nacionalinis teisinis reglamentavimas atitiktų EŽTK nuostatas.

Atkreipiamas dėmesys į tai, kad EŽTT pats negali inicijuoti bylų, o į ją kreiptis galima tik tada, kai buvo išnaudotos visos įmanomos nacionalinės teisinės priemonės. Asmuo, kuris kreipiasi į EŽTT, skunde privalo nurodyti, kurie EŽTK straipsniai jo nuomone buvo pažeisti, EŽTT negali nagrinėti jokių kitų teisių pažeidimų, jeigu jie neatitinka EŽTK nuostatų. Į EŽTT gali kreiptis tik pats nukentėjusysis, patyręs didelę žalą (*The ECHR in 50 questions*, 2021, p. 7).

Iš bendrų EŽTT jurisdikcijos bruožų jau galima įžvelgti nemažai skirtumų, lyginant su TTT jurisdikcija. Visų pirma, TTT yra išskirtinis tuo, kad jis nagrinėja ginčus tik tarp Jungtinių Tautų valstybių narių, vadinasi fiziniai ar juridiniai asmenys į TTT kreiptis apskirtai negali. Skiriasi ir pats teismų nagrinėjimo dalykas, EŽTT turi labai specifinę jurisdikciją numatytą EŽTK, jis nagrinėja tik su žmogaus teisėmis susijusius klausimus, tačiau kaip ir buvo minėta anksčiau, TTT gali nagrinėti įvairius tarptautinės teisės klausimus.

EŽTT nenagrinėja tarpvalstybinių bylų taip, kaip tai daro Tarptautinis Teisingumo Teismas, t. y. jis nesprenžia valstybių ginčų pagal tarptautinę teisę *per se*. Tačiau EŽTT gali nagrinėti tam tikro tipo tarpvalstybines bylas, kai abi ginčo šalys yra EŽTK valstybės narės ir kai yra nagrinėjami žmogaus teisių pažeidimai pagal EŽTK, o ne bendrieji tarptautinės teisės klausimai. Tokių bylų EŽTT darbotvarkėje buvo tik keletas, pvz.: Gruzija prieš Rusiją (I ir II) ir Ukraina prieš Rusiją. Atsižvelgiant į tai, kad EŽTT nėra nagrinėjusi nei vienos tarpvalstybinės bylos, susijusios su aplinkos apsaugos teise, analizė šiame darbe grindžiama individualiais pareiškimais, kuriuose keliamos aplinkos apsaugos ir žmogaus teisių sąsajos.

Viena iš naujesnių bylų, susijusių su aplinkos apsaugos teise – Jugheli ir kiti prieš Sakartvelą. Šioje byloje vieno Tbilisio centre esančio daugiabučio gyventojai pradėjo skustis vietos valdžios institucijoms dėl nuodingų dūmų, sklindančių iš šiluminės elektrinės, esančios vos už kelių metrų nuo jų namų. Ivane Jugheli, Otaras Gureshidze ir

Liana Alavidze buvo vieni iš tų, kurie nukentėjo nuo elektrinės veiklos, kuriai tuo metu nebuvo taikomos aplinkosaugos taisyklės. Tbilisio savivaldybė liepė elektrinei įrengti kaminų filtrus, kad sumažintų oro taršą, tačiau į šį prašymą nebuvo atsižvelgta, todėl gyventojai nusprendė imtis teisinių veiksmų prieš gamyklą ir valdžios institucijas, reikalaudami kompensacijos už jų sveikatai ir gerovei padarytą žalą. Tbilisio teismo paskirti ekspertai, turėję įvertinti elektrinės keliamą aplinkos taršą, nustatė, kad į gyventojų namus patenka daugybė pavojingų teršalų. Tarp elektrinės ir daugiabučių namų kvartalo nebuvo apsauginės zonos, o dūmtraukių filtrų trūkumas padidino riziką gyventojams, kurie, kaip nustatyta, kentėjo nuo sveikatos sutrikimų, galimai susijusių su dūmų poveikiu, kurį, gydytojų nuomone, galėjo sukelti dūmai (*Jugheli and Others v. Georgia*, 2017, para. 8, 24, 30).

Pareiškėjai skundėsi, kad valstybė neapsaugojo jų nuo oro taršos, taip pat nuo triukšmo ir elektromagnetinės taršos, kylančios iš šiluminės elektrinės, esančios netoli jų namų, todėl buvo smarkiai sutrikdyta jų aplinka ir kilo pavojus jų sveikatai, taip pažeidžiant EŽTK 8 straipsnį (*Jugheli and Others v. Georgia*, 2017, para. 50).

Galiausiai EŽTT nustatė, kad aplinkos apsaugos taisyklių nebuvimas reiškė, jog elektrinė galėjo vykdyti potencialiai pavojingą veiklą be būtinų apsaugos priemonių ir valstybė nesiėmė reikalingų priemonių dėl to atsiradusiai oro taršai, kuri neigiamai paveikė pareiškėjų teises pagal Konvencijos 8 straipsnį, suvaldyti (*Jugheli and Others v. Georgia*, 2017, para. 75).

Ši byla turėjo realų poveikį Sakartvelo nacionaliniams įstatymams: 2017 m. Aplinkos apsaugos įstatymo pakeitimu buvo įvestas būtinumas atlikti aplinkos vertinimą ir nustatyta atitinkama procedūra. Be to, 2017 m. priimtas Aplinkos vertinimo kodeksas, pagal kurį tiek privačios, tiek viešosios įstaigos privalo atlikti atitinkamos veiklos ir projektų poveikio aplinkai vertinimą. Pagal naująjį kodeksą visuomenei suteikiama galimybė susipažinti su atitinkama informacija, dalyvauti priimant sprendimus ir reguliariai atlikti viešas peržiūras. 2018 m. buvo priimtos naujos taisyklės dėl oro kokybės standartų. Sakartvelo vyriausybė taip pat patvirtino, kad elektrinė nebeveikia (*Tblisi residents affected by power...*, 2024).

Jugheli ir kiti prieš Sakartvelą nėra vienintelė byla, paskatinusi EŽTK valstybes nares keisti jų nacionalinius įstatymus, EŽTT veikla skatina ir tarptautinius pokyčius. 2023 m. gegužės 16-17 d. Reikjavike įvyko 4-asis Europos Tarybos valstybių ir vyriausybių vadovų aukščiausiojo lygio susitikimas, kuriame valstybės pripažino, kad „būtina skubiai dėti papildomas pastangas, kad būtų apsaugota aplinka, taip pat kovoti su taršos, klimato kaitos ir biologinės įvairovės nykimo sukeltos trigubos planetos krizės poveikiu žmogaus

teisėms, demokratijai ir teisinei valstybei“ (*Reykjavik Declaration*, 2023, p. 6). Valstybės įsipareigojo inicijuoti Reikjaviko procesą, kuriuo siekiama stiprinti darbą aplinkos srityje, kad ji taptų matomu prioritetu, skatinti valstybių narių bendradarbiavimą, racionalizuoti veiklą ir koordinuoti pastangas, kaip nustatyta Reikjaviko deklaracijos „Europos Taryba ir aplinka“ V priede (*Reykjavik process and the Environment*, 2025).

Reikia pažymėti ir tai, kad Reikjaviko deklaracijoje akcentuojamas bendradarbiavimas su EŽTT, nes jis gina vertybes, kuriomis yra grindžiama Europos Taryba. Valstybės narės taip pat įsipareigojo spręsti EŽTT nustatytas sisteminės ir struktūrinės žmogaus teisių problemas ir užtikrinti visapusišką, veiksmingą ir greitą EŽTT galutinių sprendimų vykdymą, atsižvelgiant į jų privalomą pobūdį ir Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių įsipareigojimus pagal EŽTK (*Reykjavik Declaration*, 2023, p. 17-18).

Nors ir nebuvo vienos konkrečios EŽTT bylos, kuri „įkvėpė“ Europos Tarybą imtis veiksmų kovojant su aplinkos apsaugos krize, tačiau kiekviena EŽTT byla, susijusi su teise į švarią ir sveiką aplinką, kuri yra pripažįstama kaip žmogaus teisė pagal EŽTK, daro įtaką tam tikroms permainoms tarptautinėje bendruomenėje. Europos Tarybos 4-ajame valstybių ir vyriausybės vadovų aukščiausiojo lygio susitikime Reikjavike, be kita ko, buvo nuspręsta Žmogaus teisių ir teisinės valstybės generaliniame direktorate įsteigti „Socialinių teisių, sveikatos ir aplinkos direktoratą“ ir naują „Reikjaviko proceso ir aplinkos departamentą“, įsteigta tarpsektorinė aplinkos apsaugos darbo grupė ir galiausiai įsteigtas tarpvyriausybinių komitetas - daugiadalykė aplinkos grupė, kuriai pavesta parengti aplinkos apsaugos strategiją (*Reykjavik process and the Environment*, 2025).

Vėl gi, lyginant EŽTT įtaką tarptautiniams pasikeitimams su TTT, galima teigti, kad abu teismai yra ypač svarbūs vystant tarptautinę aplinkos apsaugos teisę. Iš to, kas buvo diskutuota neįmanoma pasakyti, kuris tarptautinis teismas daro didesnę poveikį tarptautinei aplinkos apsaugos teisei, tačiau palaipsniui aiškindami aplinkos apsaugos principus, susijusius su darniu vystymusi, aplinkos apsauga ir žmogaus teisėmis, jie neabejotinai prisideda prie naujų tarptautinių dokumentų ir reglamentavimo kūrimo.

Išvados

1. Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika, nors ir nėra gausi bei tiesiogiai orientuota į aplinkosaugą, atlieka reikšmingą vaidmenį tarptautinės aplinkos apsaugos teisės raidoje. Teismo sprendimai ir konsultacinės išvados prisidėjo prie esminių principų – tarpvalstybinio poveikio nedarymo, poveikio aplinkai vertinimo, darnaus vystymosi ir prevencijos – aiškinimo bei įtvirtinimo tarptautinėje teisėje. Teismas, nagrinėdamas bylas, kuriose aktuali aplinkai padaryta žala, ne tik iškelia šias problemas į tarptautinio teisinio diskurso lygmenį, bet ir patvirtina, kad aplinkos apsauga yra teisinių, o ne vien politinių įsipareigojimų objektas. Tai reiškia, kad valstybės gali būti traukiamos atsakomybėn pagal tarptautinę teisę už aplinkai padarytą žalą, o tokie sprendimai prisideda prie šios teisės šakos normatyvinio pagrindo stiprinimo. Todėl galima teigti, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas, nors ir netiesiogiai, reikšmingai prisideda prie tarptautinės aplinkos apsaugos teisės plėtros, o jo praktika tampa svarbiu šios srities teisės šaltiniu.
2. Tarptautinis Teisingumo Teismas savo jurisprudencijoje įtvirtino valstybių pareigą vengti reikšmingos žalos kitoms valstybėms per bendrus vandens išteklius, kartu pabrėždamas tarptautinio bendradarbiavimo, poveikio aplinkai vertinimo ir darnaus vystymosi principų svarbą. Nors šiuo metu Teismo praktika gyvūnų apsaugos srityje yra ribota, galima tikėtis tolesnio Teismo įsitraukimo į laukinės gamtos apsaugos klausimus. Reikšminga tai, kad Teismas aiškiai pripažino, jog biologinės įvairovės apsaugai skirtos tarptautinės sutartys turi privalomą teisinę galią, o ne vien rekomendacinio pobūdžio statusą. Klimato kaitos srityje šiuo metu laukiama Teismo konsultacinės išvados, kuri, neabejotinai, turės didelę reikšmę tolesnei tarptautinės teisės raidai šioje itin aktualioje srityje.
3. Tarptautinio Teisingumo Teismo nagrinėjamų bylų spektras yra platesnis nei daugumos kitų tarptautinių teismų, nes pastarieji dažniausiai yra specializuoti ir, su tam tikromis išimtimis, remiasi vienu pagrindiniu teisės aktu, kuris apibrėžia jų jurisdikciją. Tačiau, nors TTT turi platesnę jurisdikciją, neginčytina, kad kitų teismų sprendimai taip pat daro reikšmingą poveikį jų kompetencijos srityje. Lyginant TTT ir kitų tarptautinių teismų jurisdikcijas, galima pastebėti, kad jų jurisprudencija dažnai ne konkuruoja, o papildo viena kitą, prisidedama prie nuoseklesnio tarptautinės teisės vystymosi. Tiesa, tam tikrais atvejais gali

pasitaikyti ir teismų jurisdikcijos konkurencija, kai panašios bylos nagrinėjamos keliose teisminėse institucijose. Nepaisant to, TTT išlieka ypač autoritetingu pasaulyje ir jo sprendimai yra plačiai vertinami, turint didelę teisinę reikšmę bei nuolatinį indėlį į tarptautinės teisės raidą.

Šaltiniai

Teisės norminiai aktai:

1. Jungtinių Tautų Chartija (1945). *Valstybės žinios*, 2002-02-13, 15-557.
2. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija (1982). *Valstybės žinios*, 2003-11-13, 107-4786.
3. Tarptautinio jūrų teisės tribunolo statutas (Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos VI priedas) (1982). *Valstybės žinios*, 2003-11-13, 107-4786.
4. Tarptautinė konvencija dėl banginių medžioklės reguliavimo ir jos protokolai (1946). *Valstybės žinios*, 2008-11-29, 137-5388.

Specialioji literatūra:

1. Juknys, R., (2005). *Aplinkotyra*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
2. Buergenthal, T., (2009). Lawmaking by the ICJ and Other International Courts. *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, 103, pp.403–406.
3. Petersen, N., (2011). Lawmaking by the International Court of Justice—Factors of Success. *German Law Journal*, 12(5), pp.1295–1316.
4. Viñuales, J.E., (2008). The Contribution of the International Court of Justice to the Development of International Environmental Law: A Contemporary Assessment. *Fordham International Law Journal*, 32, pp.232–258.
5. MacKay, D., (1995). Nuclear Testing: New Zealand and France in the International Court of Justice. *Fordham International Law Journal*, 19(5), Article 3, pp.1854–1867.
6. Sands, P. and Peel, J., (2003). *Principles of International Environmental Law*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Albrecht, E., (2008). Implementing the Espoo Convention in transboundary EIA between Germany and Poland. *Environmental Impact Assessment Review*, 28(6), pp.445–459.
8. Shumilova, O., Tockner, K., Sukhodolov, A. et al., (2023). Impact of the Russia–Ukraine armed conflict on water resources and water infrastructure. *Nature Sustainability*, 6, pp.578–586.

9. Hryhorczuk, D., Levy, B.S., Prodanchuk, M. et al., (2024). The environmental health impacts of Russia's war on Ukraine. *Journal of Occupational Medicine and Toxicology*, 19, 1.
10. IPCC, (2023). *Summary for Policymakers*. In: *Climate Change 2023: Synthesis Report*. Contribution of Working Groups I, II, and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. H. Lee and J. Romero, eds. Geneva: IPCC, pp. 1-34.
11. Churchill, R. and Scott, J., (2004). The MOX Plant Litigation: The First Half-Life. *The International and Comparative Law Quarterly*, 53(3), pp.643–676.
12. Vyshnevskiy, V., Shevchuk, S., Komorin, V., Oleynik, Y. and Gleick, P., (2023). The destruction of the Kakhovka dam and its consequences. *Water International*, 48(5), pp.631–647.
13. Shumilova, O., Sukhodolov, A., Oleynik, Y., Komorin, V., Yuryshynets, V., Yuryshynets, V., Osadcha, N., Neumann, N., Grossart, H.-P., and Gleick, P., (2025). Environmental effects of the Kakhovka Dam destruction by warfare in Ukraine. *Science*, 387(1181–1186).

Teismų praktika:

1. Trail Smelter Arbitration (United States v. Canada), (1941). *Reports of International Arbitral Awards (RIAA)*, Vol. III, pp. 1905–1982.
2. International Court of Justice, (1949). *Corfu Channel case (United Kingdom v. Albania)*, *Merits, Judgment of 9 April 1949*. ICJ Reports 1949, pp. 4–35.
3. International Court of Justice, (1996). *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996*. ICJ Reports 1996, pp. 226–267.
4. International Court of Justice, (1974). *Nuclear Tests case (New Zealand v. France)*, *Judgment of 20 December 1974*. ICJ Reports 1974, pp. 457–563.
5. International Court of Justice, (1996). *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996, Dissenting Opinion of Judge Weeramantry*. ICJ Reports 1996, pp. 266–456.
6. International Court of Justice, (1997). *Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, *Judgment of 25 September 1997*. ICJ Reports 1997, pp. 7–87.
7. International Court of Justice, (2018). *Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua)*, *Judgment of 2 February 2018*. ICJ Reports 2018, pp. 15–97.

8. International Court of Justice, (2010). *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)*, Judgment of 20 April 2010. ICJ Reports 2010, pp. 14–168.
9. International Court of Justice, (1997). *Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, Judgment of 25 September 1997, Separate Opinion of Judge Weeramantry. ICJ Reports 1997, pp. 93–103.
10. International Court of Justice, (2014). *Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan)*, Judgment of 31 March 2014. ICJ Reports 2014, pp. 226–337.
11. International Court of Justice, (2008). *Case Concerning Land Reclamation by Singapore in and around the Straits of Johor (Malaysia v. Singapore)*, Judgment of 23 October 2008. ICJ Reports 2008, pp. 1–76.
12. International Tribunal for the Law of the Sea, (2001). *The MOX Plant Case (Ireland v. United Kingdom)*, Order of 3 December 2001. ITLOS Reports 2001, pp. 95–121.
13. International Court of Justice, (2021). *Maritime Delimitation in the Indian Ocean (Somalia v. Kenya)*, Judgment of 12 October 2021. ICJ Reports 2021, pp. 1–38.
14. International Tribunal for the Law of the Sea, (2001). *The MOX Plant Case (Ireland v. United Kingdom)*, Written Response of the United Kingdom, Order of 3 December 2001. ITLOS Reports 2001, pp. 95–121.
15. *Jugheli and Others v. Georgia*, [ECHR], No. 38342/06, [23.2.2017]. ECLI:CE:ECHR:2017:0713JUD003834205

Kiti šaltiniai:

1. International Tribunal for the Law of the Sea, (1997). *Rules of the International Tribunal for the Law of the Sea*. [interaktyvus] https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/basic_texts/ITLOS_8_25.03.21.pdf
2. International Court of Justice, (2023). *Request for Advisory Opinion transmitted to the Court pursuant to General Assembly resolution 77/276 of 29 March 2023*.
3. International Court of Justice, (1995). *Request for an Examination of the Situation in Accordance with Paragraph 63 of the Court's Judgment of 20 December 1974 in the Nuclear Tests (New Zealand v. France) Case*, Application filed on 21 August 1995. ICJ Reports 1995, pp. 288–305.
4. Tams, Christian J., (2017). *The Development of International Law by the International Court of Justice*. [interaktyvus] <https://ssrn.com/abstract=3086269>

5. International Bar Association, (2014). *Achieving Justice and Human Rights in an Era of Climate Disruption: Climate Change Justice and Human Rights Task Force Report*. London: International Bar Association. [interaktyvus] <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=0f8cee12-ee56-4452-bf43-cfcab196cc04>
6. Fitzmaurice, M., (2017). *International Convention for the Regulation of Whaling*. United Nations Audiovisual Library of International Law. [interaktyvus] https://legal.un.org/avl/pdf/ha/icrw/icrw_e.pdf
7. Fitzmaurice, M., (2014). Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening). *Oxford University Press Blog*, 5 May. [interaktyvus] <https://blog.oup.com/2014/05/icj-judgement-japanese-whaling-international-law-pil/>
8. NASA, (2008). *Global Climate Change: Evidence*. [Interaktyvus] <http://climate.nasa.gov/evidence/>
9. United Nations, (1972). *Report of the United Nations Conference on the Human Environment*, 5–16 June 1972, Stockholm. [interaktyvus] <https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/KnowledgeCentre/ConferencesMeetings/Documents/A%20CONF.48%2014%20Rev.1.pdf>
10. Cotula, L. and More, C., (2023). *How the International Court of Justice can advance climate action*. IIED, London. [interaktyvus] <https://www.iied.org/21871iied>
11. International Tribunal for the Law of the Sea, (2001). *Press Release No. 62: The MOX Plant Case (Ireland v. United Kingdom) – Order in the MOX Plant Case*, 3 December.
12. International Tribunal for the Law of the Sea, (2001). *Press Release No. 59: The MOX Plant Case (Ireland v. United Kingdom) – Request for provisional measures submitted by Ireland*, 13 November.
13. International Court of Justice, (2019). *The Republic of The Gambia institutes proceedings against the Republic of the Union of Myanmar and asks the Court to indicate provisional measures*, Press Release No. 2019/47, 11 November.
14. United Nations Security Council (1946). *Resolution 9 (1946), adopted on 15 October 1946*.
15. United Nations, (2014). *Handbook on Accepting the Jurisdiction of the International Court of Justice: Model Clauses and Templates*. New York: United Nations.

16. International Court of Justice, (1978). *Rules of Court (1978), adopted on 14 April 1978 and entered into force on 1 July 1978*. The Hague: International Court of Justice.
17. Paik, J.-H., (2019). *Statement by the President of the International Tribunal for the Law of the Sea at the 30th Annual Informal Meeting of Legal Advisers*, New York, 29 October. [interaktyvus] https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/statements_of_president/paik/20191029_Paik_UN_Judicial_dialogue_en.pdf
18. European Court of Human Rights, (2021). *The ECHR in 50 Questions*. [interaktyvus] https://www.echr.coe.int/d/50questions_eng
19. Council of Europe, (2019). *Tbilisi residents affected by power plant pollution win landmark case*. [interaktyvus] <https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/-/tbilisi-residents-affected-by-power-plant-pollution-win-landmark-case>
20. Council of Europe, (2023). *Reykjavik Declaration: United around our values*. [interaktyvus] <https://www.coe.int/en/web/cm/reykjavik-summit>
21. Council of Europe, n.d. *Reykjavik Process and the Environment*. [interaktyvus] <https://www.coe.int/en/web/reykjavik-process-and-the-environment>
22. Yiallourides, C. and Deva, S., (2024). *A Commentary on ITLOS' Advisory Opinion on Climate Change*. British Institute of International and Comparative Law (BIICL). [interaktyvus] <https://www.biicl.org/blog/77/a-commentary-on-itlos-advisory-opinion-on-climate-change?cookieset=1&ts=1742324980>

Aplinkos klausimai Tarptautinio Teisingumo Teismo praktikoje

Rugilė Izabelė Ogintaitė

Aplinkos apsaugos klausimams tampant vis aktualesniems pasauliniu mastu, itin svarbu suprasti, kokiais principais grindžiamas naujas tarptautinis aplinkos apsaugos teisinis reglamentavimas. Vienas iš pagrindinių tarptautinės aplinkos apsaugos teisės formuotojų ir principų aiškintojų – Tarptautinis Teisingumo Teismas – per savo veiklos metus reikšmingai prisidėjo prie šios teisės šakos plėtotės. Šiame magistro darbe analizuojama Teismo praktika aplinkos apsaugos srityje ir jos poveikis tarptautinės aplinkos apsaugos teisės raidai, ypatingą dėmesį skiriant sprendimams, susijusiems su tarptautiniais vandentakiais, laukinės gyvūnijos apsauga bei klimato kaitos padariniais. Taip pat vertinamos aktualesios šių dienų problemos – Rusijos karo prieš Ukrainą padariniai aplinkai, ekosistemų ir biologinės įvairovės nykimas. Darbe lyginama Tarptautinio Teisingumo Teismo ir kitų tarptautinių teismų jurisdikcija bei praktika siekiant įvertinti jų sprendimų įtaką tarptautinės ir nacionalinės aplinkos apsaugos teisės raidai.

Šio magistro darbo išvados parodė, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas reikšmingai prisideda prie tarptautinės aplinkos apsaugos teisės raidos – jo sprendimai ir konsultacinės išvados dažnai tampa svarbia nuoroda teisėkūros procese ir teisės doktrinoje. Tarptautinis Teisingumo Teismas kartu su kitais tarptautiniais teismais padeda formuoti nuoseklesnę teismų praktiką, tarpusavyje stiprindami ir aiškindami pagrindinius aplinkos apsaugos teisės principus. Tokia tarptautinių teismų sąveika prisideda prie brandesnės tarptautinės aplinkos apsaugos teisės sistemos kūrimo, suteikdama jai daugiau aiškumo ir autoriteto.

Summary

Environmental Issues in the Jurisprudence of the International Court of Justice

Rugilè Izabelè Ogintaitè

As environmental protection issues become increasingly pressing on a global scale, it is crucial to understand the principles upon which new international environmental legal regulation is being developed. One of the key institutions contributing to the formation and interpretation of international environmental law is the International Court of Justice (ICJ), which has played a significant role in the development of this legal field throughout its years of activity. This master's thesis analyzes the ICJ's jurisprudence in the field of environmental protection and its impact on the evolution of international environmental law, with particular attention given to judgments concerning transboundary waterways, the protection of wildlife, and the consequences of climate change. The thesis also examines some of today's most urgent environmental challenges—such as the environmental consequences of Russia's war against Ukraine, as well as the destruction of ecosystems and loss of biodiversity. Furthermore, it compares the jurisdiction and case law of the ICJ with that of other international courts in order to assess the real impact of their decisions on the development of both international and national environmental law.

The findings of this thesis demonstrate that the International Court of Justice contributes significantly to the development of international environmental law—its judgments and advisory opinions often serve as key references in legislative processes and legal doctrine. Together with other international courts, the ICJ helps to establish more coherent and consistent case law by reinforcing and clarifying the fundamental principles of environmental law. This interaction between international courts contributes to the development of a more mature international environmental legal framework, enhancing its clarity and authority.